Zjazd gnieźnieński

W **1000 roku** z pielgrzymką do grobu świętego Wojciecha w Gnieźnie przybył **Otton III**, cesarz rzymski i król niemiecki. Bolesław Chrobry przyjął cesarza niezwykle uroczyście. Spotkanie obydwu władców zostało nazwane **zjazdem gnieźnieńskim**. Jego skutkiem było zawarcie przymierza między Bolesławem i Ottonem III, który pragnął zjednoczyć chrześcijańską Europę. Oczekiwał, że władca Polski – najsilniejszego słowiańskiego państwa – pomoże mu zrealizować ten plan. Na dowód zawiązanego sojuszu cesarz symbolicznie ukoronował polskiego księcia.

Na zjeździe gnieźnieńskim ogłoszono decyzję papieża o utworzeniu **arcybiskupstwa w Gnieźnie** oraz podległych mu biskupstw w Krakowie, Wrocławiu i Kołobrzegu. Od tej pory Kościół w Polsce podlegał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, który był zależny jedynie od papieża. Dzięki temu wzrosło znaczenie Polski. W średniowieczu stworzenie odrębnej organizacji kościelnej było bowiem równoznaczne z uznaniem samodzielności i niezależności danego państwa. Ponadto arcybiskup miał prawo dokonać koronacji władcy.

Otton III (∗980 †1002) był przyjacielem biskupa Wojciecha, dlatego pielgrzymka do Gniezna miała dla niego szczególne znaczenie.

Zjazd w Gnieźnie

Przyczyna

- chęć Ottona III odbycia pielgrzymki do grobu świętego Wojciecha
- dążenie cesarza do zjednoczenia Europy

Wydarzenie

Bolesław Chrobry gości cesarza Ottona III w Gnieźnie w **1000 roku**.

Skutek

- powstanie arcybiskupstwa w Gnieźnie
- wzrost znaczenia państwa polskiego w Europie

Jakie podarunki wręczyli sobie władcy?

Podczas zjazdu gnieźnieńskiego Otton III podarował polskiemu księciu kopię włóczni świętego Maurycego i gwóźdź z Krzyża Pańskiego. W zamian otrzymał ramię świętego Wojciecha.

Włócznia świętego Maurycego była w średniowieczu cenną relikwią i symbolem władzy cesarskiej. Podarunek, który Bolesław otrzymał od Ottona III, można zobaczyć w Muzeum Katedralnym na Wawelu.

? Co symbolizowała włócznia świętego Maurycego?

Relikwiarz w kształcie ręki zawiera fragmenty relikwii świętego Wojciecha podarowanych cesarzowi w 1000 roku.

Panowanie Bolesława Chrobrego

Nagła śmierć Ottona III w 1002 roku zakończyła okres dobrych stosunków polsko-niemieckich. W Rzeszy Niemieckiej wybuchła wojna domowa pomiędzy kandydatami do tronu. Bolesław postanowił wykorzystać ten kryzys wewnętrzny i zajął leżące na zachodzie, a zamieszkiwane przez plemiona słowiańskie **Milsko** i **Łużyce**.

Posunięcie polskiego księcia zapoczątkowało serię wyniszczających wojen polsko-niemieckich, które z przerwami trwały przez szesnaście lat. Zmagania toczyły się ze zmiennym szczęściem dla Chrobrego. Nie przyniosły jednak rozstrzygającego zwycięstwa. Ostatecznie, na mocy pokoju zawartego z cesarzem Henrykiem II w 1018 roku, Milsko i Łużyce pozostały przy Polsce.

Bolesław zaangażował się również w walki o tron Czech. W 1003 roku najechał i zajął ich stolicę Pragę, przyjmując tytuł księcia czeskiego. Czechy znalazły się przez rok pod jego panowaniem. Kilkanaście lat rządził z kolei Morawami i Słowacją.

W 1018 roku Bolesław zorganizował wyprawę na Ruś. Jego wojska pokonały armię księcia Jarosława Mądrego i zajęły Kijów. Skutkiem wyprawy było przyłączenie do Polski **Grodów Czerwieńskich**.

Wjazd Bolesława Chrobrego do Kijowa został przedstawiony na obrazie Wincentego Smokowskiego z XIX wieku. Według legendy władca Polski, wjeżdżając do miasta, wyszczerbił o Złotą Bramę swój miecz zwany odtąd Szczerbcem. W rzeczywistości budowla ta nie była jeszcze wówczas ukończona.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jak Bolesław z wielką mocą wkroczył na Ruś

Wyprawę Bolesława Chrobrego na Ruś opisał w swojej kronice z XII wieku Gall Anonim.

[...] *król Bolesław najechał z wielką siłą królestwo Rusinów, a gdy ci usiłowali zrazu stawić mu zbrojny opór, ale nie odważyli się na stoczenie bitwy, rozpędził ich przed sobą jak wicher kurzawę. Nie opóźniał jednak swego pochodu natychmiastowym zajmowaniem miast i gromadzeniem łupów, jak to zwykle czynią najeźdźcy, lecz pospieszył na Kijów, stolicę królestwa, aby pochwycić jego ośrodek i króla samego.* [...] *Bolesław bez oporu wkroczył do wielkiego i bogatego miasta* [Kijowa]. [...]

Król Bolesław więc, zawładnąwszy przebogatym miastem i potężnym królestwem ruskim, przez przeciąg dziesięciu miesięcy niestrudzenie przesyłał stamtąd pieniądze do Polski, aż jedenastego miesiąca, ze względu na to, że władał wielu królestwami, a syna swego Mieszka jeszcze nie uważał za zdolnego do sprawowania rządów, ustanowił tam panem w swoim zastępstwie pewnego Rusina ze swego rodu i powracał z resztą skarbów do Polski.

Źródło: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1992, s. 21–22.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Powiedz, jak kronikarz opisał walki Bolesława Chrobrego z Rusinami.
2. Określ, jakie korzyści przyniosło Polakom zdobycie Kijowa.

Polska Bolesława Chrobrego

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień ziemie, które przyłączył do Polski Bolesław Chrobry.
2. Podaj daty wypraw wojennych prowadzonych przez Bolesława Chrobrego.

Pierwszy król Polski

W czasie swojego panowania Bolesław dążył do wzmocnienia pozycji państwa polskiego w Europie. Zwieńczeniem tych starań była jego **koronacja** na króla Polski, która odbyła się w **1025 roku** w Gnieźnie. Chrobry wykorzystał fakt, że po śmierci Henryka II tron cesarski był pusty i uzyskał zgodę papieża na koronację. Wydarzenie to znacznie umocniło władzę Bolesława. Od tej pory polskiego monarchę stawiano na równi z innymi koronowanymi władcami europejskimi.

Ogromne zasługi Bolesława dla Polski wiązały się jednak z pewnymi zagrożeniami. Liczne wojny, które rozpoczął, przyniosły państwu też złe skutki. Następcy Chrobrego musieli się bowiem zmagać z najazdami wrogo nastawionych sąsiadów, próbujących odzyskać utracone ziemie. Działania wojenne budziły ponadto niezadowolenie mieszkańców Polski, których obciążano dodatkowymi daninami w celu sfinansowania wojen. Stało się to jedną z przyczyn poważnego kryzysu, jaki zapanował w polskim państwie po śmierci Bolesława Chrobrego.

CIEKAWOSTKA

Koronacja Bolesława Chrobrego odbyła się prawdopodobnie w Wielkanoc 1025 roku. Władca zmarł jednak w czerwcu tego roku, a więc zaledwie dwa miesiące po koronacji.

Upamiętnienie Bolesława Chrobrego

Bolesław Chrobry jest dziś jednym z najbardziej znanych historycznych władców Polaki. Dla wielu Polaków stanowi symbol potęgi państwa polskiego i waleczności. Między innymi dlatego Bolesław Chrobry jest patronem licznych szkół, a także oddziałów wojskowych i drużyn harcerskich. Imieniem pierwszego króla Polski był nazwany jeden z polskich transatlantyków, czyli okrętów pasażerskich przeznaczonych do podróży na inne kontynenty. Imię „Chrobry” nosi również najstarszy polski dąb, który rośnie w Borach Dolnośląskich niedaleko Piotrowa. Ustalono, że ma około 760 lat.

Banknot o nominale 20 złotych przedstawia podobiznę Bolesława Chrobrego. W przeszłości wizerunek pierwszego polskiego króla pojawił się także na banknotach o wartości 1 złotego i 2 tysięcy złotych oraz licznych pamiątkowych monetach.

? Dlaczego Bolesław Chrobry jest patronem oddziałów wojskowych i drużyn harcerskich?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Następcą księcia Mieszka I był jego syn Bolesław Chrobry.
2. W 997 roku biskup czeski Wojciech podjął nieudaną próbę nawrócenia na chrześcijaństwo pogańskich plemion pruskich. Po męczeńskiej śmierci misjonarza ogłoszono go świętym i uznano za patrona Polski.
3. W roku 1000 pielgrzymkę do grobu świętego Wojciecha w Gnieźnie odbył cesarz Otton III. Jego spotkanie z Bolesławem Chrobrym przeszło do historii jako zjazd gnieźnieński.
4. Jednym ze skutków zjazdu gnieźnieńskiego było utworzenie arcybiskupstwa w Gnieźnie.
5. Podczas swoich rządów Bolesław Chrobry stoczył wiele wojen. W ich wyniku przyłączył do Polski nowe tereny, między innymi Milsko, Łużyce i Grody Czerwieńskie.
6. Bolesław Chrobry był pierwszym królem Polski. Jego koronacja odbyła się w 1025 roku w Gnieźnie.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jakim celu biskup Wojciech udał się z misją do plemion pruskich. Wymień skutki tej wyprawy.
2. Wymień skutki zjazdu gnieźnieńskiego.
3. Powiedz, co oznacza przydomek księcia Bolesława „Chrobry”.
4. ★ Opisz w zeszycie, jak zmieniało się terytorium Polski pod rządami Mieszka I i Bolesława Chrobrego.
5. **Miniprojekt**
   Zaprojektujcie w grupach pierwszą stronę gazetki lub strony internetowej poświęconej zjazdowi gnieźnieńskiemu. Zawrzyjcie w swoich pracach najważniejsze wiadomości dotyczące spotkania Bolesława Chrobrego i Ottona III. Wymieńcie jego skutki. Pamiętajcie, że gazetka lub strona internetowa powinna mieć interesującą formę i ciekawe nagłówki. Przedstawcie wyniki swojej pracy na forum klasy. Wybierzcie najlepsze projekty.

4 Kryzys i odbudowa państwa polskiego

Na co będę zwracać uwagę:

- na czym polegał kryzys państwa polskiego w pierwszej połowie XI wieku,
- jakie ziemie weszły w skład państwa Kazimierza Odnowiciela,
- co doprowadziło do upadku rządów Bolesława Śmiałego.

Kryzys państwa pierwszych Piastów

Po śmierci Bolesława Chrobrego królem Polski został w 1025 roku jego młodszy syn – **Mieszko II**. Jego żoną była księżniczka niemiecka – Rycheza – siostrzenica cesarza Ottona III. Nowy król początkowo kontynuował politykę ojca. Toczył walki z cesarstwem, starał się wzmacniać państwo i Kościół. Wkrótce jednak stanął naprzeciw połączonych sił cesarstwa na zachodzie i Rusi na wschodzie.

W 1031 roku Polska nie zdołała odeprzeć ataku obydwu tych państw i utraciła Milsko, Łużyce oraz Grody Czerwieńskie. Trudną sytuację Mieszka II wykorzystał jego starszy brat – Bezprym. Udało mu się przejąć władzę, zmuszając Mieszka II do ucieczki z kraju. Bezprym zrezygnował z koronacji i odesłał insygnia królewskie cesarzowi. Wkrótce jednak Bezprym został zamordowany, a Mieszko II powrócił do kraju i ponownie objął władzę. Mimo to nie odzyskał utraconej korony, musiał też uznać zwierzchnictwo cesarza.

Mieszko II (∗990 †1034) był pierwszym wykształconym władcą polskim, znał język grecki i łaciński.

Insygnia królewskie – oznaka władzy królewskiej: korona, berło oraz jabłko królewskie.

Okres zamętu i upadku

Mieszko II zmarł w 1034 roku. Po jego śmierci pogłębił się zamęt w kraju. Doszło do buntu możnych oraz zrywu ludności, która chciała przywrócenia pogaństwa. Doprowadziło to do oderwania się od Polski Mazowsza oraz Pomorza Gdańskiego. Syn Mieszka II, książę **Kazimierz**, uciekł z kraju, by ostatecznie znaleźć schronienie w Niemczech. Sytuację tę wykorzystali Czesi, którzy w **1038 roku** spustoszyli Wielkopolskę. Zniszczyli doszczętnie Poznań i Gniezno, z którego wywieźli relikwie świętego Wojciecha. Ponadto przyłączyli do swojego państwa Śląsk. W wyniku tych wydarzeń państwo oraz organizacja kościelna na ziemiach polskich przestały praktycznie istnieć.

Odbudowa państwa polskiego

Cesarz był zaniepokojony wzrostem pozycji Czech, które zdobyły część polskich ziem. Dzięki zabiegom swojej matki, Rychezy, książę Kazimierz uzyskał od cesarza pomoc zbrojną. Najprawdopodobniej w 1039 roku książę Kazimierz na czele 500 ciężkozbrojnych wojów powrócił do kraju i zdobył Wielkopolskę oraz Małopolskę. Główną siedzibą księcia stał się **Kraków**, który odtąd zaczął odgrywać rolę grodu stołecznego w miejsce zniszczonego Gniezna. W następnych latach Kazimierz odzyskał też Mazowsze i Pomorze Gdańskie oraz odebrał Czechom Śląsk.

Książę stłumił bunty ludności i przywrócił na swoich ziemiach chrześcijaństwo. Odbudował polskie biskupstwa, kazał wznosić nowe kościoły. Chociaż nie odzyskał korony królewskiej ani zdobyczy Chrobrego, w dziejach zapisał się jako władca, który odbudował państwo polskie. Dlatego jest nazywany **Kazimierzem Odnowicielem**.

Kazimierz Odnowiciel (∗1016 †1058) pojął za żonę siostrę władcy Rusi – Dobroniegę. Dzięki zawartemu w ten sposób sojuszowi i wsparciu zbrojnemu udało mu się odzyskać Mazowsze i Pomorze Gdańskie.

Kryzys Królestwa Polskiego na początku XI wieku

Przyczyna

- najazd niemiecki i ruski w 1031 roku
- bunty ludności odrzucającej chrześcijaństwo
- najazd czeski na Wielkopolskę w 1038 roku

Wydarzenie

Kryzys Królestwa Polskiego na początku **XI wieku**.

Skutek

- utrata korony przez władców Polski
- spadek znaczenia Polski w Europie
- utrata części terytorium państwa
- podporządkowanie polskich władców cesarstwu

Kazimierz Odnowiciel wraca do Polski to obraz Wojciecha Gersona. Artysta symbolicznie przedstawił zrujnowany kraj, do którego wrócił książę Kazimierz. Złamany krzyż i zwłoki duchownego ilustrują próbę przywrócenia pogaństwa przez lud.

Kryzys i odbudowa Polski w XI wieku

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwy obszarów, które przyłączył do swojego państwa Kazimierz Odnowiciel.
2. Wymień polskie miasta, które były siedzibami biskupstw lub arcybiskupstw.

Panowanie Bolesława Śmiałego

Po śmierci Kazimierza Odnowiciela władzę przejął jego najstarszy syn, **Bolesław Śmiały**. Dążył on do umocnienia pozycji państwa polskiego oraz uniezależnienia się od sąsiadów. W tym celu podejmował wiele wypraw wojennych, walczył z Czechami, odzyskał od Rusi Grody Czerwieńskie. Swoje cele realizował również w drodze dyplomacji. Między innymi włączył się w konflikt między papieżem Grzegorzem VII a cesarzem Henrykiem IV o inwestyturę. Bolesław Śmiały poparł wówczas papieża. Dzięki temu za jego zgodą przywrócił arcybiskupstwo w Gnieźnie i w **1076 roku** został koronowany na króla Polski.

Mimo licznych sukcesów władcy wybuchł przeciwko niemu bunt możnych, wspieranych przez **biskupa krakowskiego Stanisława**. Możnowładcom przeszkadzała silna władza króla. Bolesław stłumił bunt, a biskup Stanisław został skazany na śmierć. Wydarzenie to wywołało takie wzburzenie, że Bolesław musiał w 1079 roku uchodzić z kraju na Węgry. Tam po paru latach zmarł w niewyjaśnionych okolicznościach.

Bolesław Śmiały (∗1042 †1082) jest też nazywany **Szczodrym**. Król był bowiem niezwykle hojny dla Kościoła oraz dla wspierających go osób. Dopiero kilka wieków później zaczęto Bolesława określać przydomkiem „Śmiały”.

WARTO WIEDZIEĆ

Jak zginął święty Stanisław?

Stanisław przyszedł na świat w 1030 roku, a już w 1071 roku został biskupem krakowskim. Uznaje się go za przywódcę lub uczestnika buntu przeciwko królowi Bolesławowi Śmiałemu. Według zapisków kronikarzy miał ponieść hańbiącą śmierć polegającą na odcięciu członków – rąk, nóg, nosa i uszu. Z powodu męczeństwa wkrótce zaczął rozwijać się jego kult. W 1253 roku papież zaliczył go w poczet świętych Kościoła katolickiego. Jako dowód świętości podawano cud pośmiertnego zrośnięcia się ciała duchownego. Powstała wówczas idea, że w podobnie cudowny sposób zjednoczą się polskie ziemie. Biskup Stanisław zginął jednak nie w wyniku rozczłonkowania, a od uderzenia w tył czaszki, co wykazały badania przeprowadzone w latach 60. XX wieku.

Relikwiarz ze szczątkami biskupa Stanisława znajduje się w katedrze wawelskiej. Niedaleko Wawelu mieści się bazylika pod wezwaniem świętego Stanisława, potocznie nazywana Skałką lub kościołem Na Skałce.

? W którym wieku biskup Stanisław został ogłoszony świętym?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W pierwszej połowie XI wieku, za panowania Mieszka II, Polskę dotknął kryzys. Była najeżdżana przez wrogów, ponadto w kraju wybuchł bunt ludności przeciw władcy i chrześcijaństwu. Kryzys doprowadził do chwilowego rozpadu państwa.
2. Państwo polskie przy wsparciu cesarza odbudował Kazimierz Odnowiciel. Pod jego władzą znalazły się: Wielkopolska, Małopolska, Mazowsze oraz Śląsk. Przywrócił też na ziemiach polskich chrześcijaństwo. Odtąd główną siedzibą władcy był Kraków.
3. Bolesław Śmiały prowadził aktywną politykę międzynarodową i dążył do wzmocnienia swojej władzy, czego przejawem była koronacja królewska w 1076 roku.
4. Przeciwko Bolesławowi Śmiałemu wybuchł bunt, który król próbował stłumić, skazując na śmierć biskupa krakowskiego Stanisława. Nie osiągnął celu, wskutek czego w 1079 roku został zmuszony do ucieczki z kraju.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień przyczyny kryzysu państwa polskiego w pierwszej połowie XI wieku.
2. Wyjaśnij, dlaczego książę Kazimierz otrzymał przydomek „Odnowiciel”.
3. Powiedz, co doprowadziło do utraty władzy przez Bolesława Śmiałego.
4. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, wyjaśnij, kim był Miecław. Określ, jaką rolę odegrał on w czasach kryzysu państwa polskiego.
5. **Miniprojekt**
   Przygotujcie informacje dotyczące Mieszka II, Kazimierza Odnowiciela i Bolesława Śmiałego, przeznaczone do zamieszczenia w encyklopedii. W kilkuosobowych grupach napiszcie trzy biogramy, z których każdy powinien liczyć około stu słów. Zwróćcie uwagę, aby zamieścić w nich najważniejsze informacje o każdym władcy.

5 Rządy Bolesława Krzywoustego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- w jaki sposób Bolesław Krzywousty przejął władzę w Polsce,
- o jakie terytoria Krzywousty powiększył obszar Polski,
- jakie postanowienia zawierał testament Bolesława Krzywoustego.

W Polsce Władysława Hermana

Po ucieczce Bolesława Śmiałego panowanie w Polsce objął jego młodszy brat – **Władysław Herman**. Nowy władca nie był tak ambitny jak jego poprzednik i nie starał się o uzyskanie korony królewskiej, zadowalając się tytułem księcia.

W okresie rządów Władysława Hermana bardzo silną pozycję w państwie uzyskał jego palatyn – Sieciech. Wykorzystał on nieudolność władcy i w rzeczywistości przejął jego rolę. Wielka rola Sieciecha budziła zazdrość i gniew synów Władysława Hermana: **Bolesława Krzywoustego** i jego przyrodniego brata **Zbigniewa**. Sprzymierzyli się oni przeciw Sieciechowi, pokonali jego wojska i wygnali go z kraju. Zwycięzcy bracia wymusili na ojcu, by podzielił między nich Polskę. Starszy – Zbigniew – otrzymał Wielkopolskę i Kujawy, a Bolesław Małopolskę i Śląsk. Władysław Herman zachował dla siebie Mazowsze.

Palatyn (wojewoda) – w średniowiecznej Polsce najwyższy urzędnik państwowy, zastępujący władcę w sprawach dotyczących sądownictwa i wojskowości.

Bracia przyrodni – bracia, którzy mają wspólne jedno z rodziców, tu: wspólnego ojca.

Bratobójcza wojna

Władysław Herman zmarł w 1102 roku. Wkrótce między jego synami wybuchł konflikt o władzę nad całym krajem. Po czterech latach walk Bolesławowi Krzywoustemu udało się zmusić Zbigniewa do opuszczenia kraju.

Osłabienie Polski wojną domową postanowił wykorzystać niemiecki król i późniejszy cesarz Henryk V. Udzielił on pomocy Zbigniewowi i w **1109 roku** na czele wojsk niemieckich i czeskich najechał Polskę. Dzięki bohaterskiej postawie obrońców grodów w **Głogowie**, Wrocławiu i Bytomiu udało się zatrzymać najazd. Niedługo potem oddziały Henryka wycofały się z Polski.

W 1111 roku zawarto porozumienie między braćmi. Bolesław zgodził się na powrót Zbigniewa do kraju. Wkrótce jednak Bolesław rozkazał pojmać brata i oślepić. Krzywousty został jedynym władcą Polski.

Władysław Herman (*około 1043 †1102) był dwukrotnie żonaty. Jego pierwsza żona była księżniczką czeską, druga zaś niemiecką. Te małżeństwa miały zapewnić Polsce dobre stosunki z silnymi sąsiadami.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Obrona Głogowa

Walki o Głogów opisał w *Kronice polskiej* Gall Anonim. Według kronikarza Niemcy oblegający gród pojmali część jego mieszkańców i wykorzystali ich jako żywe tarcze.

Wtedy cesarz sądząc, że litość nad synami i krewniakami zmiękczy serca mieszczan, polecił co znaczniejszych pochodzeniem spośród zakładników [...] *przywiązać do machin oblężniczych, w przekonaniu, że tak bez krwi rozlewu otworzy sobie bramy miasta. A tymczasem grodzianie* [mieszkańcy grodu] *wcale nie oszczędzali* [własnych] *synów i krewnych więcej niż Czechów i Niemców, lecz zmuszali ich kamieniami i orężem do odstąpienia od muru. Cesarz tedy widząc, że takim sposobem nie pokona miasta ni też mieszczan nie potrafi zachwiać w powziętym postanowieniu, siłą oręża starał się osiągnąć to, czego podstępem nie zdołał. Zewsząd zatem przypuszczono szturm do grodu i z obu stron podniósł się krzyk potężny. Niemcy nacierają na gród, Polacy się bronią, zewsząd machiny wyrzucają głazy, kusze szczękają, pociski i strzały latają w powietrzu, dziurawią tarcze, przebijają kolczugi, miażdżą hełmy; trupy padają, ranni ustępują, a na ich miejsce wstępują zdrowi.*

Źródło: Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, oprac. M. Plezia, Wrocław 1992, s. 131–132.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, na czym polegał podstęp przygotowany przez Henryka V.
2. Wymień elementy uzbrojenia, o których napisał kronikarz.
3. Oceń postawę mieszkańców Głogowa podczas oblężenia.

Panowanie Bolesława Krzywoustego

Po odparciu niemieckiego najazdu Bolesław Krzywousty podjął starania w celu odzyskania **Pomorza Gdańskiego** i **Zachodniego**. Obie te krainy oderwały się od państwa polskiego w czasach panowania poprzednich władców i stanowiły na początku XII wieku niezależne księstwa.

Około 1116 roku Bolesław podbił i przyłączył do swojego państwa Pomorze Gdańskie. Dłużej trwały zacięte walki na Pomorzu Zachodnim, które książę podporządkował sobie w 1122 roku po zdobyciu głównych grodów – Kołobrzegu i Szczecina.

Zdobycie przez polskiego władcę Pomorza Gdańskiego i Zachodniego pozwoliło na rozszerzenie chrześcijaństwa na te tereny. Na początku XII wieku ludność oraz liczni możnowładcy pomorscy byli bowiem wciąż poganami. Dzięki dwóm kolejnymi misjom chrystianizacyjnym zorganizowanym przez Krzywoustego wielu z nich przyjęło chrzest.

Bolesław Krzywousty (∗około 1085 †1138) był jednym z najwybitniejszych polskich władców epoki średniowiecza. Nie udało mu się jednak uzyskać korony królewskiej.

Polska Bolesława Krzywoustego

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj dzielnice, które wchodziły w skład Polski w czasach Władysława Hermana.
2. Wymień grody, które były celem wypraw Bolesława Krzywoustego na Pomorze.

Testament Bolesława Krzywoustego

Bolesław Krzywousty miał kilku synów. Władca, nauczony doświadczeniem z czasów walk ze Zbigniewem, zdawał sobie sprawę, że po jego śmierci może dojść do kolejnej bratobójczej wojny domowej. Postanowił więc podzielić państwo między swoich synów. W tym celu ogłosił statut, zwany też testamentem **Bolesława Krzywoustego**. Zgodnie z nim kolejni synowie otrzymali swoje dzielnice kraju. Testament ustanawiał też zasadę senioratu. Oznaczało to, że najstarszy książę z rodu Piastów, zwany **seniorem**, miał sprawować władzę zwierzchnią nad pozostałymi, czyli **juniorami**. Senior miał prawo wypowiadania wojny, reprezentowania państwa za granicą i bicia własnej monety.

Testament Bolesława Krzywoustego zaczął obowiązywać po jego śmierci w **1138 roku**. Jednak wbrew planom Krzywoustego nie uchroniło to Polski przed wojnami domowymi. Wkrótce po śmierci władcy jego synowie rozpoczęli bratobójcze walki.

Testament – dokument, w którym dana osoba rozporządza swoim majątkiem na wypadek śmierci.

Seniorat – zasada, w myśl której dobra, na przykład ziemię, dziedziczy zawsze najstarszy z rodu.

Polska nad Bałtykiem

Jednym z najważniejszych osiągnięć Bolesława Krzywoustego było odzyskanie Pomorza Gdańskiego i Zachodniego. Polska zawsze dążyła do zdobycia lub umocnienia swojego dostępu do morza. Mimo to zdarzały się okresy w dziejach, na przykład w XIV i XV wieku, gdy państwo polskie go nie miało. Odrodzona w 1918 roku Polska uzyskała wprawdzie fragment wybrzeża, jednak bez żadnego dużego portu. Obecnie nasz kraj ma szeroki dostęp do morza. Na liczącym ponad 400 kilometrów długości wybrzeżu znajduje się wiele portów, spośród których największe to: Gdańsk, Gdynia, Szczecin, Świnoujście i Kołobrzeg. Dzięki temu możliwy jest rozwój handlu, transportu oraz turystyki.

Zamek Książąt Pomorskich, którego początki sięgają średniowiecza, dominuje nad centrum dzisiejszego Szczecina. Jest to jedno z największych polskich miast na Pomorzu i stolica województwa zachodniopomorskiego.

? Dlaczego dostęp do morza ma duże znaczenie dla Polski?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Następcą Bolesława Śmiałego był jego brat Władysław Herman. W czasie jego panowania silną pozycję w państwie zdobył palatyn Sieciech.
2. Sieciech został pokonany przez dwóch synów Hermana, przyrodnich braci – Zbigniewa i Bolesława.
3. Po śmierci Władysława Hermana doszło do wojny domowej między jego synami. Z tej rywalizacji zwycięsko wyszedł Bolesław, który przejął władzę nad całym krajem.
4. Podczas swoich rządów Bolesław Krzywousty toczył liczne wojny. Udało mu się powstrzymać atak niemiecki w 1109 roku. Następnie podbił oderwane wcześniej od Polski Pomorze Gdańskie i Zachodnie.
5. Bolesław Krzywousty zmarł w 1138 roku. W myśl testamentu władcy Polska została podzielona między jego synów.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Powiedz, kim był Sieciech i jaką rolę odgrywał w państwie Władysława Hermana.
2. Wyjaśnij, jak zakończył się spór między Zbigniewem a Bolesławem Krzywoustym.
3. Określ, jakie były skutki wypraw zbrojnych Bolesława Krzywoustego na Pomorze.
4. Wytłumacz, w jakim celu Bolesław Krzywousty podzielił Polskę pomiędzy swoich synów.
5. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, wyjaśnij, z jakim legendarnym wydarzeniem jest związana nazwa jednej z dzielnic Wrocławia – Psie Pole.
6. **Miniprojekt**
   Oceńcie szanse, jakie dawał Polsce podział na dzielnice po śmierci Bolesława Krzywoustego. Spróbujcie określić, jakie korzyści, a jakie zagrożenia mogły wynikać z zapisów zawartych w testamencie władcy. Zapiszcie swoje wnioski w formie tabeli.

6 Społeczeństwo w czasach pierwszych Piastów

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie grupy ludności zamieszkiwały państwo pierwszych Piastów,
- na czym polegały obowiązki poddanych wobec władcy,
- jakie były główne zajęcia mieszkańców Polski pierwszych Piastów.

W państwie Piastów

Obszar Polski w czasach pierwszych Piastów był w większej części porośnięty puszczami. Zamieszkiwało go o wiele mniej osób niż współcześnie. Szacuje się, że państwo Mieszka I liczyło zaledwie około miliona ludzi. Większość z nich żyła w niewielkich osadach położonych w dolinach rzek, strumieni i na leśnych polanach.

Poddani Piastów żyli z uprawy roli i hodowli. Ziemię orano z użyciem drewnianego radła, ciągniętego przez woły. Do prac rolniczych używano takich narzędzi jak: motyka, widły i drewniane grabie. Zboża ścinano za pomocą sierpów, a młócono cepami. Najczęściej uprawiano proso, pszenicę i jęczmień oraz len, z którego wytwarzano ubrania. Hodowano także zwierzęta: owce, kozy, woły i drób. Innymi sposobami pozyskiwania pożywienia były rybołówstwo i łowiectwo.

CIEKAWOSTKA

W czasach Mieszka I pieniądze były jeszcze rzadko używane. Za produkty płacono zazwyczaj innymi towarami. Jako środków płatniczych używano także płatów lnu – stąd pochodzi słowo „płacić”.

WARTO WIEDZIEĆ

Ziemia wydarta puszczy

W Polsce pierwszych Piastów stosowano prymitywną metodę uprawy ziemi zwaną metodą żarową. Polegała ona na karczowaniu części puszczy. Po usunięciu wielkich pni ludzie palili pozostałe drobne gałęzie. Powstały z nich popiół stanowił naturalny nawóz. Uzyskany w ten sposób teren stawał się polem uprawnym. Miejsca, gdzie w ten sposób powstawały pola, nazywano łazami, lędami lub żarami. Współczesne nazwy miejscowości takich jak Łazy, Łaziska czy Żary świadczą, że powstały one w miejscach, gdzie prowadzono uprawę ziemi metodą żarową.

Ziemia uprawna uzyskana metodą żarową po pewnym czasie stawała się jałowa. Kiedy nie dawała już odpowiednich plonów, karczowano kolejny fragment puszczy.

? Na czym polegała metoda żarowa?

– INFOGRAFIKA –

Gród w Gnieźnie i jego mieszkańcy

Za panowania pierwszych Piastów funkcje książęcych siedzib pełniły między innymi Poznań i Ostrów Lednicki. Jednym z głównych grodów piastowskich było również Gniezno. Leżało ono na wzgórzu otoczonym jeziorami i strumieniami. Dzięki temu miało doskonałą naturalną ochronę przed najazdami wrogich wojsk.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, dlaczego gnieźnieński gród był trudny do zdobycia.
2. Odpowiedz, kto zamieszkiwał podgrodzie.
★3. Podaj nazwę wzgórza, na którym wzniesiono gród z siedzibą książęcą. W tym celu skorzystaj z dostępnych źródeł.

Wał obronny tworzyła ziemno-drewniana konstrukcja, która otaczała gród i chroniła go przed atakami nieprzyjaciół.

Chłopi mieszkali w pobliżu grodu, zajmowali się uprawą ziemi i hodowlą zwierząt. Byli najliczniejszą grupą poddanych w państwie Mieszka I.

Podgrodzie miało własny wał obronny i bramę. Zamieszkiwali je głównie rzemieślnicy i kupcy.

Kościół był miejscem modlitwy. Jako budynek wzniesiony z kamienia pełnił także funkcje obronne.

Siedziba księcia mieściła się w głównej części grodu. Oprócz kościoła była jedyną kamienną budowlą. Mieszkał tu książę wraz z rodziną.

Brama z wieżą obronną strzegła wjazdu do grodu.

Książę ustanawiał prawa w państwie i był głównym sędzią. Mieszko I i Bolesław Chrobry spędzali wiele czasu poza Gnieznem – wraz ze swoim dworem objeżdżali państwo, by doglądać jego spraw.

Rzemieślnicy wytwarzali między innymi naczynia, odzież, ozdoby i broń, a nawet instrumenty muzyczne. Ich warsztaty znajdowały się najczęściej na podgrodziu.

Kupcy sprzedawali swoje towary podczas targów odbywających się na podgrodziu. W handlu używali między innymi wag, aby dokładnie odmierzać ilość sprzedawanego towaru.

Wojowie strzegli bezpieczeństwa grodu i okolicznych ziem. Aby zachować gotowość do walki, dbali o sprawność fizyczną. Uprawiali zapasy i ćwiczyli strzelanie z łuku.

Obowiązki mieszkańców państwa

W czasach pierwszych Piastów państwo traktowane było przez władców jak ich własność. Książę był najwyższym sędzią i wodzem. Poddani byli zobowiązani do posłuszeństwa i przestrzegania prawa książęcego. Musieli zatem płacić **daniny** i świadczyć **posługi**, czyli wykonywać usługi na rzecz dworu lub dostarczać konkretne towary. Obowiązkiem ludności było też goszczenie władcy i jego orszaku, gdy ten podróżował po państwie, oraz stawianie się do pracy przy naprawie umocnień grodowych i pełnienia w nich służby wartowniczej.

Aby zaspokoić zapotrzebowanie dworu książęcego na przedmioty codziennego użytku, broń oraz żywność, powstawały **osady służebne**. Zamieszkująca taką osadę ludność miała obowiązek wykonywania specjalnych prac na zlecenie dworu, na przykład hodowli koni, pieczenia chleba czy wytwarzania broni.

Władca utrzymywał porządek w państwie dzięki **drużynie** wojów. Ich obowiązkiem była obrona państwa i ludności. Dbali też, by poddani przestrzegali prawa książęcego. W razie wojny drużyna stanowiła główną siłę zbrojną. Oprócz wojów pod broń powoływano także ludność kraju.

Prawo książęce – w średniowieczu: uprawnienia księcia do stanowienia prawa i jego egzekwowania oraz nakładania na ludność określonych obowiązków dotyczących wykonywania prac na rzecz władcy i płacenia danin.

CIEKAWOSTKA

Jedna z kronik opisuje kary wymierzane przez Bolesława Chrobrego. Według niej na przykład za nieprzestrzeganie postów kościelnych władca nakazywał wybijanie zębów winnych.

WARTO WIEDZIEĆ

Jak narodziło się rycerstwo w Polsce?

W czasach Mieszka I i Bolesława Chrobrego główną siłą zbrojną państwa była **drużyna książęca**. Tworzący ją wojowie oraz ich rodziny byli utrzymywani przez władcę. Władca nie tylko płacił za wyposażenie wojowników, ale także finansował wychowanie ich dzieci. Po kryzysie państwa w czasach Mieszka II system ten uległ zmianie. W państwie, które odbudował Kazimierz Odnowiciel, skarbiec książęcy był zrujnowany. Władcy nie było już stać na utrzymywanie licznej drużyny wojów. Książę zaczął zatem nadawać wojownikom ziemię. Zamieszkująca ją ludność podlegała już nie księciu, lecz nowemu właścicielowi. Obdarowany musiał sprawić sobie uzbrojenie i na wezwanie władcy stawiać się do walki wraz z oddziałem zbrojnych. W ten sposób powstało **rycerstwo**, czyli grupa właścicieli ziemskich pełniących służbę wojskową. Z czasem dzięki kolejnym nadaniom powstawały wielkie majątki rodów rycerskich. Najpotężniejszych właścicieli określano mianem możnowładców.

Średniowieczny rycerz został przedstawiony na ilustracji z XIV wieku. Polskie słowo „rycerz" pochodzi od niemieckiego *Ritter*, oznaczającego jeźdźca. Jednym z obowiązków rycerza było bowiem konne przybycie na wezwanie władcy.

? Dlaczego Kazimierz Odnowiciel nadawał ziemię wojom?

Dawne osady ludności służebnej

Współczesne nazwy niektórych miejscowości świadczą o tym, że przed wiekami zamieszkiwała je ludność służebna. Nazwa Psary pochodzi od psów myśliwskich hodowanych przez miejscową ludność dla księcia. We wsi Kobylniki prowadzono z pewnością hodowlę koni. Piekary, Winiary i Świniary to przykłady miejscowości, których ludność dbała o zaopatrzenie dworu w żywność: chleb, wino czy mięso. Mieszkańcy miejscowości Kowale specjalizowali się w produkcji wyrobów metalowych. W Szczytnikach produkowano tarcze, zwane wówczas szczytami, dla drużyny książęcej. Naukowcy szacują, że w dzisiejszej Polsce jest około 400 miejscowości, których nazwy pochodzą od zamieszkującej je kiedyś ludności służebnej.

? O czym świadczy nazwa miejscowości Szczytniki?

Niewodnicy to rzemieślnicy zajmujący się w przeszłości wytwarzaniem i naprawą sieci rybackich. Pamiątką po nich jest między innymi nazwa wsi Niewodniki w województwie opolskim.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W państwie pierwszych Piastów żyło około miliona ludzi. Większość kraju pokrywały puszcze. Grody i osady zakładano w dolinach rzek, na leśnych polanach i na wzgórzach.
2. Społeczeństwo państwa Piastów składało się z kilku grup ludności. Chłopi zajmowali się uprawą roli. Rzemieślnicy wytwarzali odzież, naczynia, broń i inne potrzebne przedmioty. Wojowie strzegli bezpieczeństwa i stanowili siłę zbrojną. Kupcy zajmowali się handlem. Na czele państwa stał książę, który był wodzem, sędzią i właścicielem całej ziemi.
3. Do obowiązków poddanych księcia należało płacenie danin i świadczenie pracy na rzecz dworu. Ludność, która wytwarzała i dostarczała na dwór książęcy konkretne towary, określana jest mianem ludności służebnej.
4. Jednym z najważniejszych grodów w państwie pierwszych Piastów było Gniezno. Oprócz niego ważną rolę odgrywały między innymi Poznań i Ostrów Lednicki.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wymień grupy ludności, które tworzyły społeczeństwo w państwie pierwszych Piastów. Podaj ich główne zajęcia.
2. Wyjaśnij, czym zajmowała się ludność służebna.
3. Wyjaśnij, jak doszło do wykształcenia się w Polsce rycerstwa.
4. ★ Korzystając z dostępnych źródeł, określ, czym zajmowały się poszczególne grupy ludności służebnej: łagiewnicy, korabnicy, bartnicy, szłomnicy.
5. **Miniprojekt**
   Pracując w kilkuosobowych grupach, napiszcie relację z podróży obcokrajowca do państwa pierwszych Piastów. Wyobraźcie sobie, że przybysz odwiedził Gniezno. Opiszcie ludzi i miejsca, które mógł poznać. Postarajcie się napisać, jakie mogły być jego wrażenia z podróży.

LEKCJA na szóstkę

Kto spisywał dzieje Polski?

Odkrycie początków państwa polskiego jest bardzo trudne. Do naszych czasów zachowało się bowiem niewiele źródeł opisujących wydarzenia, które rozegrały się na ziemiach polskich między X a XII wiekiem.

W obcych źródłach

Pierwsze zapiski na temat historii państwa polskiego pojawiają się w kronikach, które powstały na Rusi (*Kronika Nestora*), w Niemczech (*Kronika Thietmara* [czytaj: titmara]) lub w Czechach (*Kronika Kosmasa*). Wiadomości o początkach naszego kraju dostarczają także spisane relacje kupca żydowskiego Ibrahima ibn Jakuba, który w latach 965–966 podróżował po Słowiańszczyźnie. Nieliczne informacje umieszczone w kronikach i zapiskach znajdujących się w różnych częściach Europy nie dają pełnego obrazu dziejów Polski po przyjęciu chrześcijaństwa. Problemem dla uczonych jest bowiem ustalenie przebiegu wydarzeń, imion poszczególnych władców czy kolejności obejmowania przez nich polskiego tronu.

Pierwsza polska kronika

Najstarsza z polskich kronik została napisana po łacinie przez Galla Anonima, benedyktyna przebywającego na dworze Bolesława Krzywoustego. W księdze ukazano dzieje rodu Piastów do 1113 roku. Dzieło powstało na zamówienie księcia Bolesława, dlatego niektóre niechlubne wydarzenia dotyczące władcy przemilczano lub przedstawiono nieobiektywnie. Mimo że panowanie Mieszka I i Bolesława Chrobrego zostało w kronice Galla Anonima opisane dość szczegółowo, to o czasach sprzed przyjęcia chrztu w 966 roku można się dowiedzieć niewiele. Kronikarz stwierdza: *dajmy pokój rozpamiętywaniu dziejów ludzi, których wspomnienie zaginęło w niepamięci wieków i których skaziły błędy bałwochwalstwa* [pogaństwa] i ogranicza się do przytoczenia podań o Popielu, Piaście

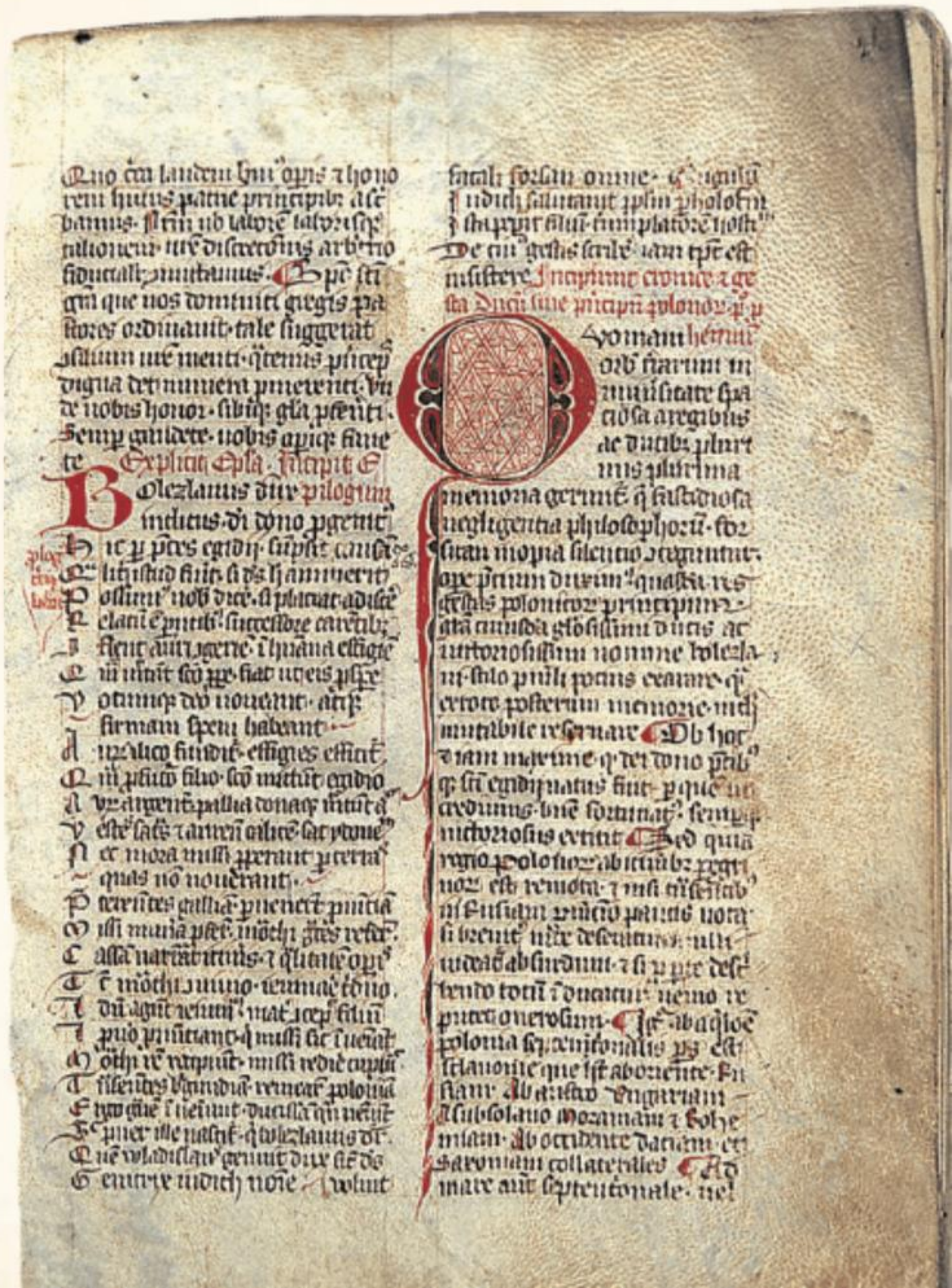

Kronika Galla Anonima nie przetrwała do naszych czasów w oryginale. Najstarszy zachowany do dziś egzemplarz tego dzieła pochodzi z XIV wieku.

SPRZED WIEKÓW

Kołodzieju i jego synu Siemowicie. Autor wymienia także imiona kolejnych władców – Lestka i Siemomysła, którzy według kronikarza mieli podwoić lub potroić potęgę rządzonego przez nich państwa piastowskiego. Pisząc swoją kronikę, Gall Anonim korzystał głównie z przekazów ustnych, dlatego najdokładniejsze relacje dotyczą wydarzeń z czasów panowania Krzywoustego. Dlaczego Gall podjął się tak wielkiego trudu? Z pewnością liczył na hojność księcia, ale pragnął również, aby następne pokolenia poznały bohaterskie czyny Piastów: *Uznaliśmy za rzecz wartą trudu niektóre czyny książąt polskich opisać raczej skromnym naszym piórem ze względu na pewnego chwalebnego i zwycięskiego księcia imieniem Bolesław, niźli nic w ogóle z tych godnych uwagi zdarzeń nie zachować dla potomności.*

Kim był Gall Anonim?

Niektórzy historycy uważają, że autor pierwszej kroniki dziejów Polski pochodził z Francji, czyli części dawnej Galii, skąd przez Węgry dotarł nad Wisłę. Ponieważ nie znano jego imienia, nadano mu przydomek Gall Anonim. Część uczonych sądzi, że Gall Anonim przybył z Wenecji. Przemawia za tym jego sposób pisania, charakterystyczny dla języka używanego przez włoskich benedyktynów.

Kronika Kadłubka

Na przełomie XII i XIII wieku powstała kronika, której autorem był biskup krakowski Wincenty Kadłubek. Do prawdziwych informacji o najdawniejszych dziejach Polski dołączył legendy, na przykład o smoku wawelskim. Dodatkowo, aby podnieść znaczenie rodu Piastów, wplótł jego dzieje w historię antycznej Grecji i Rzymu oraz uzupełnił je zdumiewającymi opowieściami. Według nich książęta polscy o imionach Lestek II, Lestek III i Lestek IV z łatwością przechytrzyli Aleksandra Wielkiego, a Juliusza Cezara trzykrotnie pokonali. Pomimo tych oczywistych zmyśleń autora kroniki jego dzieło jest bezcennym źródłem wiedzy na temat dziejów państwa polskiego od jego powstania do początku XIII wieku.

Bitwa, której nie było

Wincenty Kadłubek w swoim dziele zamieścił opis zwycięstwa Bolesława Krzywoustego nad wojskami niemieckimi w 1109 roku na Psim Polu koło Wrocławia. Jednak żaden z wcześniejszych kronikarzy o tym nie wspomina. Przykładowo, w kronice Galla Anonima, pisanej zaledwie trzy lata po najeździe niemieckim, nie ma mowy o bitwie. Również prace archeologiczne przeprowadzone koło Wrocławia nie potwierdziły informacji Wincentego Kadłubka. Dlatego uczeni uznali opowieść o potyczce na Psim Polu za wymyśloną. Mimo to, dzięki kronice biskupa, przez stulecia za prawdziwą uważali ją nie tylko Polacy, lecz także Niemcy.

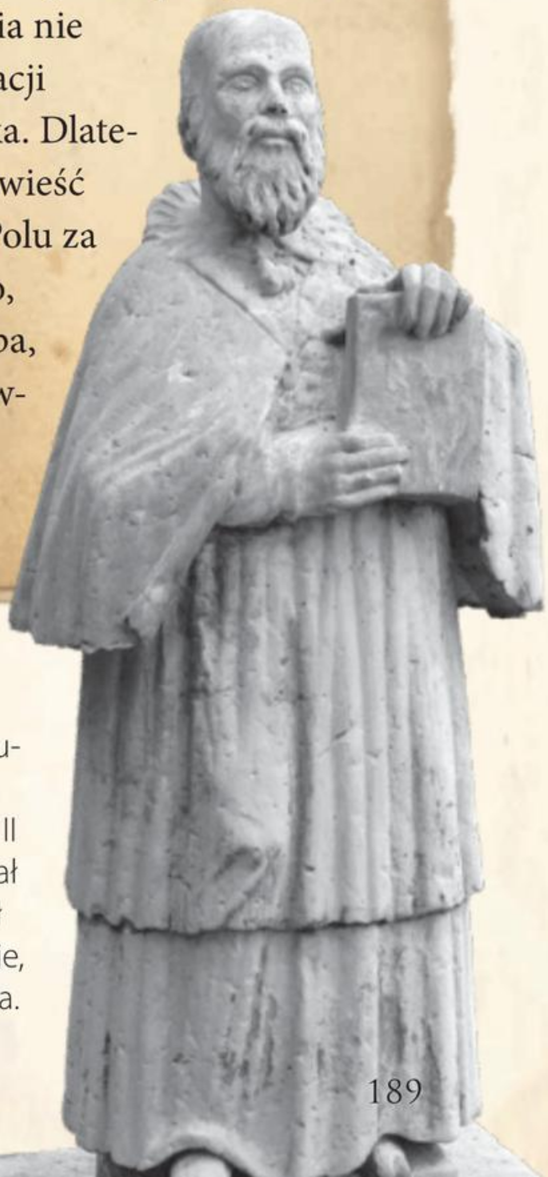

Wincenty Kadłubek (*około 1150 †1223) był biskupem krakowskim związanym z dworem księcia Kazimierza II Sprawiedliwego. Zrezygnował jednak z tej funkcji i przeniósł się do klasztoru w Jędrzejowie, gdzie pozostał do końca życia.

VI PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Określ, jakiej postaci dotyczy każdy z opisów.

- Była czeską księżniczką. Jej ślub z Mieszkiem I umożliwił chrzest Polski.
- Był pierwszym królem Polski. Prowadził liczne wojny, w wyniku których przyłączył do Polski między innymi Łużyce i Grody Czerwieńskie.
- Pochodził z Czech. W 997 roku podjął nieudaną misję chrystianizacyjną na ziemiach Prusów.
- Był synem Mieszka II. Przeszedł do historii jako władca, który odbudował państwo polskie po kryzysie w XI wieku.
- W 1076 roku został koronowany na króla Polski. Konflikt z biskupem krakowskim Stanisławem sprawił, że musiał uciekać z kraju na Węgry.
- Władzę w Polsce przejął po konflikcie ze swoim bratem Zbigniewem. Jednym z jego dokonań było podbicie Pomorza Gdańskiego i Zachodniego.

2 Wybierz właściwe dokończenie każdego zdania.

Państwo plemienia Polan powstało
- na Mazowszu.
- na Śląsku.
- w Wielkopolsce.
- w Małopolsce.

Pierwsze biskupstwo na ziemiach polskich powstało
- w Gnieźnie.
- w Krakowie.
- w Płocku.
- w Poznaniu.

3 Wymień skutki chrztu Polski.

4 Powiedz, w którym roku odbył się zjazd gnieźnieński. Określ też, którzy władcy wzięli w nim udział i jakie były jego skutki.

5 Uporządkuj władców Polski w kolejności sprawowania przez nich rządów.

Bolesław Chrobry, Mieszko II, Władysław Herman, Mieszko I, Bolesław Krzywousty

6 Określ, czy podane zdania są prawdziwe, czy fałszywe.

- Dawni Słowianie, podobnie jak chrześcijanie, wyznawali jednego boga.
- Pierwszą dynastią władców Polski byli Piastowie.
- Chrzest Polski nastąpił w X wieku.
- Przydomek „Chrobry” oznacza „waleczny”.
- W X wieku większość terytorium Polski zajmowały pola uprawne.
- Pierwsza koronacja polskiego władcy odbyła się w XII wieku.

7 Wyjaśnij, jakie były postanowienia testamentu Bolesława Krzywoustego.

8 Powiedz, kim byli wojowie. Wyjaśnij, jaką rolę odgrywali w państwie pierwszych Piastów.

Zamek w Bobolicach (XIV wiek).

VII

Polska w XIII–XV wieku

1. Rozbicie dzielnicowe
2. Zjednoczenie Polski
3. Czasy Kazimierza Wielkiego
4. Unia polsko-litewska
5. Czasy świetności dynastii Jagiellonów
6. Monarchia stanowa w Polsce

1 Rozbicie dzielnicowe

Na co będę zwracać uwagę:

- czym było rozbicie dzielnicowe,
- kto i w jakim celu sprowadził na ziemie polskie zakon krzyżacki,
- jakie były skutki rozbicia dzielnicowego.

Synowie Bolesława Krzywoustego w walce o władzę

Po śmierci Bolesława Krzywoustego synowie księcia objęli władzę w zapisanych im dzielnicach. Najstarszy – Władysław, otrzymał Śląsk oraz dzielnicę senioralną z Krakowem. Bolesław miał rządzić Mazowszem, Mieszko III – Wielkopolską, a Henryk – ziemią sandomierską.

Testament Krzywoustego nie uchronił Polski przed kryzysem. Senior – Władysław – zamierzał pozbawić swoich braci ich dzielnic i stać się jedynym władcą Polski. Poniósł jednak klęskę i musiał uciekać z kraju. Odtąd nazywano go Władysławem Wygnańcem. W następnych latach książęta rywalizowali o przejęcie rządów w **Krakowie** i zwierzchnictwa nad resztą Piastów. W 1177 roku udało się to najmłodszemu synowi Krzywoustego – Kazimierzowi Sprawiedliwemu. Wsparli go możnowładcy i duchowni krakowscy. Dążyli oni do osłabienia znaczenia seniora i uzyskania większych wpływów w księstwach. Rządy Kazimierza w Krakowie oznaczały złamanie zasady senioratu, według której zwierzchnią władzę miał sprawować zawsze najstarszy z rodu.

Dzielnica senioralna – dzielnica, która zgodnie z testamentem Bolesława Krzywoustego miała być rządzona przez najstarszego z żyjących Piastów, czyli seniora. W jej skład wchodziła między innymi Małopolska z Krakowem.

Władysław Wygnaniec (*około 1105 †1159) po przegranej wojnie z braćmi uciekł do Czech. W kolejnych latach szukał pomocy u kolejnych cesarzy niemieckich, a także papieża. Nie powrócił już na tron krakowski, jednak po śmierci księcia jego synowie odzyskali władzę na ich dziedzicznym Śląsku.

Dalsze rozdrobnienie kraju

Na początku XIII wieku tron w Krakowie objął syn Kazimierza Sprawiedliwego – Leszek Biały. W **1227 roku** książę zwołał do **Gąsawy** zjazd książąt oraz możnowładców. Celem tego spotkania było zakończenie sporów między Piastami. Zjazd miał jednak tragiczny finał. Leszek Biały został zamordowany. Wydarzenie to jest uważane za ostateczny upadek władzy zwierzchniej seniora nad pozostałymi Piastami. Odtąd Polska stała się zbiorem samodzielnych, rywalizujących księstw. Z czasem było ich coraz więcej, ponieważ dzielnice z pokolenia na pokolenie dzielono pomiędzy kolejnych książęcych synów. Trwający od śmierci Krzywoustego dwustuletni proces stopniowego podziału państwa polskiego nazywamy **rozbiciem dzielnicowym**.

Krzyżacy nad Bałtykiem

Spory między książętami piastowskimi sprawiały, że ziemie polskie były narażone na ataki z zewnątrz. Do zagrażających Polsce ludów należeli pogańscy Prusowie. Zamieszkiwali oni tereny graniczące od północy z Mazowszem. Stamtąd najeżdżali ziemie Piastów, niszcząc wsie i mordując ludność.

Na początku XIII wieku Mazowszem i Kujawami władał brat Leszka Białego – książę **Konrad Mazowiecki**. Jego dzielnice często atakowali Prusowie. Z kolei sam władca zaangażowany był w rywalizację o tron krakowski. By ochronić swoją ludność przed najazdami, postanowił sprowadzić do Polski zakon krzyżacki. W **1226 roku** książę przekazał Krzyżakom ziemię chełmińską jako siedzibę. Ich zadaniem było bronienie Mazowsza i Kujaw przed Prusami, a także chrystianizacja tego ludu. Jednak wbrew zamiarom Konrada Mazowieckiego Krzyżacy w ciągu kilkudziesięciu lat dokonali podboju terytorium zamieszkanego przez plemiona pruskie i stworzyli niezależne, silne państwo. Na jego terenie wznosili warowne zamki i zakładali miasta. **Państwo krzyżackie** było bardzo dobrze zorganizowane i szybko stało się zagrożeniem dla osłabionej rozbiciem dzielnicowym Polski.

CIEKAWOSTKA

Zanim Krzyżacy trafili na ziemie polskie, osiedlili się na Węgrzech. Tamtejszy król, Andrzej II, sprowadził ich do walki z najeżdżającym jego ziemie pogańskim ludem – Połowcami. Gdy władca Węgier zorientował się, że rycerze zakonni popierani przez papiestwo chcą się uniezależnić i utworzyć własne państwo, zostali przez niego wypędzeni.

Sprowadzenie Krzyżaków do Polski

Przyczyna

- najazdy pogańskich Prusów na Mazowsze
- dążenie Piastów do chrystianizacji Prusów

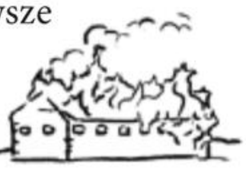

Wydarzenie

Konrad Mazowiecki sprowadza Krzyżaków do ziemi chełmińskiej w **1226 roku**.

Skutek

- podbicie Prus przez Krzyżaków
- powstanie niezależnego państwa zakonu krzyżackiego

Zamek krzyżacki w Malborku od 1309 roku był siedzibą wielkiego mistrza zakonu i stolicą państwa zakonnego. Budowę zamku rozpoczęto jeszcze w XIII wieku. W ciągu kilkudziesięciu lat twierdza stała się jedną z najpotężniejszych średniowiecznych warowni w Europie.

Rozbicie dzielnicowe

Okres rozbicia dzielnicowego trwał niemal dwieście lat. W tym czasie granice między księstwami Piastów zmieniały się bardzo często. Kilku władcom udawało się zjednoczyć dwie dzielnice lub więcej, inni z kolei dzielili swoje posiadłości między synów, co jeszcze bardziej przyczyniało się do rozdrobnienia ziem polskich.

Polska po 1138 roku

W początkowym okresie, po śmierci Bolesława Krzywoustego, poszczególne dzielnice były, w myśl testamentu władcy, rządzone przez jego synów.

Mieszko Stary początkowo rządził w Wielkopolsce. Po śmierci Bolesława Kędzierzawego kilka razy na krótko przejmował władzę w Krakowie.

Bolesław Kędzierzawy otrzymał Mazowsze. Po wygranej wojnie z Władysławem Wygnańcem przejął jako najstarszy z rodu władzę zwierzchnią nad innymi Piastami.

Kazimierz Sprawiedliwy nie otrzymał żadnej dzielnicy. Początkowo przebywał z matką w przyznanej jej ziemi łęczyckiej. W wieku 39 lat zajął Kraków i przejął władzę zwierzchnią nad Polską.

Henryk Sandomierski osiem lat po śmierci Krzywoustego otrzymał wydzieloną z dzielnicy senioralnej ziemię sandomierską. Henryk nie miał potomstwa. Po jego śmierci dzielnica, którą rządził, została podzielona między jego braci.

Władysław Wygnaniec władał początkowo dzielnicą senioralną i Śląskiem. Po przegranej wojnie z braćmi musiał uciekać z kraju.

LEGENDA

- granica Polski w momencie śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 roku
- granice dzielnicy senioralnej
- ziemie zależne od seniora

Ziemie polskie w XIII wieku

Z czasem na ziemiach polskich tworzyło się coraz więcej księstw. Rozdrobnienie kraju było szczególnie widoczne na Śląsku, który w drugiej połowie XIII wieku dzielił się nawet na dziesięć księstw. Osłabienie Polski spowodowało też, że część ziem znalazła się w granicach innych państw.

Pomorze Gdańskie było od 1227 roku niezależnym księstwem. Władzę przejęli w nim lokalni książęta, którzy początkowo zarządzali Pomorzem w imieniu seniora. Przez około 70 lat udało im się utrzymać tu niezależne od Piastów rządy.

Pomorze Zachodnie, zdobyte w pierwszej połowie XII wieku przez Bolesława Krzywoustego, w okresie rozbicia dzielnicowego przeszło pod zwierzchnictwo niemieckie.

Ziemia chełmińska, zagarnięta przez Krzyżaków, stała się zalążkiem ich państwa zbudowanego na terenach odebranych Prusom.

LEGENDA

- granica Polski w momencie śmierci Bolesława Krzywoustego w 1138 roku
- granice księstw dzielnicowych
- obszary utracone w okresie rozbicia dzielnicowego
- Pomorze Gdańskie od 1227 roku

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Określ, którzy z synów Bolesława Krzywoustego rządzili w Krakowie.
2. Wymień ziemie, które zostały odłączone od Polski w okresie rozbicia dzielnicowego.
★3. Wymień jedno z miast założone przez Krzyżaków na podbitych przez nich terenach.

Skutki rozbicia dzielnicowego

Okres rozbicia dzielnicowego był niekorzystnym czasem dla ziem polskich. Każdy z książąt dzielnicowych prowadził własną politykę zagraniczną, nie uwzględniając interesów pozostałych dzielnic. W konsekwencji Piastowie niewiele znaczyli na arenie międzynarodowej. Ich słabość doprowadziła w XIII wieku do utraty Pomorza Zachodniego, Pomorza Gdańskiego oraz kilku przygranicznych terenów. Na ziemi chełmińskiej i obszarach odebranych Prusom powstało silne państwo krzyżackie. Podzielone ziemie polskie padały łatwym łupem obcych najazdów. W XIII wieku południowe dzielnice zmagały się z najazdami **Mongołów**, nazywanych w Europie **Tatarami**. Przynosiły one duże zniszczenia ziemiom, którymi przebiegały najazdy.

Najazd mongolski

W **1241 roku** ziemie polskie dotknął wielki najazd Mongołów. Najeźdźcy zaatakowali południe Polski. Spalili Lublin, Sandomierz i Kraków, a następnie skierowali się na Śląsk. Na ich drodze stanęło rycerstwo z kilku dzielnic pod przywództwem księcia Henryka Pobożnego. Do bitwy doszło pod **Legnicą**. Starcie zakończyło się klęską Polaków, a sam książę poległ. Według przekazów ciało władcy zostało rozpoznane po tym, że u jednej ze stóp miał on sześć palców. Pomimo wielkiego zwycięstwa wojska mongolskie wkrótce opuściły polskie ziemie.

? Który z książąt piastowskich dowodził wojskami polskimi pod Legnicą?

Mongolscy wojownicy używali szybkich i wytrzymałych koni. Ich bronią były małe, lekkie łuki, które umożliwiały oddawanie strzału podczas jazdy.

Rozwój kraju

Mimo najazdów tatarskich i walk wewnętrznych czasy rozbicia dzielnicowego były dla Polski okresem rozwoju gospodarczego. Wiek XIII to czas **kolonizacji**, czyli zakładania licznych wsi. Sprowadzano do nich osadników z obcych krajów, głównie z Niemiec. Przynosili oni ze sobą znajomość nowych metod gospodarowania. To wówczas na ziemiach polskich rozpowszechniła się **trójpolówka** oraz nowe narzędzia. Coraz więcej z nich było wykonywanych z żelaza, a nie jak dawniej z drewna.

W czasach rozbicia dzielnicowego zaczęły się **lokacje miast** w Polsce. Powstawały one od podstaw lub rozwijały się z dotychczasowych osad, na przykład podgrodzi. Miasta były centrami rzemiosła, handlu i nauki. W nowych wsiach i miastach budowano kościoły. Większość ludności miała możliwość regularnego uczestnictwa w nabożeństwach, dzięki czemu pogłębiała się chrystianizacja społeczeństwa.

CIEKAWOSTKA

W epoce rozbicia dzielnicowego kupcy podróżujący po ziemiach polskich nierzadko przekraczali po kilka granic, jedna po drugiej. Na każdej z nich musieli opłacić **cło**, czyli opłatę nakładaną przez władcę na przewożone towary przy przekraczaniu granic jego księstwa. Powodowało to wzrost cen towarów.

WARTO WIEDZIEĆ

Książęce przydomki

Plątonogi, Łysy, Garbaty czy Plwacz to tylko niektóre przydomki książąt piastowskich z okresu rozbicia dzielnicowego. Nadawano je władcom jeszcze za życia lub dopiero po ich śmierci. Wiele określeń odnosiło się do wyglądu zewnętrznego danej osoby. W taki sposób w historii pojawili się Henryk Brodaty czy Bolesław Wysoki. Inne określenia wskazywały na cechy charakteru Piastów. Przykładowo, znanego z religijności księcia śląskiego Henryka zaczęto nazywać Pobożnym. Z kolei syn Henryka Pobożnego, Bolesław, do historii przeszedł z przydomkiem „Rogatka", utworzonym od słowa „rogi". Przezwisko miało podkreślać awanturniczy charakter księcia, który w ciągu całego życia toczył liczne boje z innymi książętami i biskupami.

? Jakie przydomki książąt piastowskich były związane z wyglądem władców?

Władysław Laskonogi był księciem wielkopolskim i krakowskim. Żył na przełomie XII i XIII wieku. Jego przydomek znamy z kroniki spisanej pod koniec XIII wieku.

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Okres po śmierci Bolesława Krzywoustego nazywamy rozbiciem dzielnicowym. W tym czasie kolejni książęta z rodu Piastów rywalizowali o dominację, a ich dzielnice rozpadały się na coraz mniejsze księstwa.
2. W 1226 roku książę mazowiecki Konrad sprowadził do ziemi chełmińskiej zakon krzyżacki. Krzyżacy rozpoczęli stąd podbój pogańskich Prusów. Na zdobytych terenach stworzyli państwo zagrażające polskim księstwom.
3. W 1241 na ziemie polskie najechali Mongołowie. Najeźdźcy spustoszyli południe kraju i pokonali polskie rycerstwo w bitwie pod Legnicą. W starciu zginął książę Henryk Pobożny.
4. Brak silnej władzy centralnej w okresie rozbicia dzielnicowego doprowadził do utraty Pomorza Zachodniego i Gdańskiego. Utrudniał też zapewnienie należytej ochrony ludności przed wrogimi najazdami. Jednocześnie był to okres rozwoju gospodarczego i lokacji wielu miast i wsi.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, jakie były skutki wejścia w życie testamentu Bolesława Krzywoustego.
2. Powiedz, kto, kiedy i w jakim celu sprowadził Krzyżaków na ziemie polskie.
3. Omów skutki rozbicia dzielnicowego w Polsce.
4. ★ Ustal, jak jest nazywana dynastia, która w okresie rozbicia dzielnicowego objęła rządy nad Pomorzem Gdańskim. Wymień jednego z jej przedstawicieli.
5. **Miniprojekt**
   Zapiszcie w formie tabeli pozytywne i negatywne skutki rozbicia dzielnicowego w Polsce. Omówcie je. Oceńcie, które z nich miały większy wpływ na nasz kraj.

2 Zjednoczenie Polski

Na co będę zwracać uwagę:

- którzy książęta podejmowali próby zjednoczenia Polski,
- z kim Władysław Łokietek rywalizował o koronę Polski,
- jakie polskie ziemie zjednoczył Władysław Łokietek.

Pierwsze próby zjednoczenia Polski

Rozbicie dzielnicowe Polski z biegiem czasu stawało się coraz bardziej uciążliwe. Słabi książęta nie potrafili obronić swoich poddanych przed najazdami Prusów, Litwinów, Tatarów. W zjednoczeniu kraju pod jedną, silną władzą centralną zaczęto upatrywać szansy na zapewnienie jego mieszkańcom bezpieczeństwa.

W XIII wieku nieudane próby zjednoczenia ziem polskich podejmowali książęta śląscy, między innymi Henryk Pobożny, który jednak zginął w bitwie z Mongołami pod Legnicą w 1241 roku. Próbę scalenia polskich ziem podjął również władca Wielkopolski książę **Przemysł II**. Przejął on w spadku Pomorze Gdańskie po bezpotomnej śmierci tamtejszego księcia. W **1295 roku** w Gnieźnie odbyła się koronacja królewska Przemysła II. Kilka miesięcy później władca zginął w tragicznych okolicznościach.

CIEKAWOSTKA

Koronacja królewska Przemysła II była pierwszą koronacją w Polsce od 219 lat, czyli od czasów Bolesława Śmiałego. Użyto do niej korony tamtego władcy, którą Przemysł II wywiózł ze skarbca na Wawelu w Krakowie, gdy przejściowo opanował to miasto.

Śmierć króla Przemysła II została przedstawiona na obrazie Jana Matejki. Dzieło ukazuje broniącego się króla **1** podczas nieudanej próby porwania. Wydarzenie to zakończyło się zamordowaniem władcy w pobliżu wielkopolskiego Rogoźna w 1296 roku. O zlecenie porwania historycy podejrzewają sąsiadujących z Wielkopolską i Pomorzem Brandenburczyków.

WARTO WIEDZIEĆ

Rola Kościoła w zjednoczeniu Polski

Rzecznikiem zjednoczenia Polski był Kościół katolicki. Mimo rozbicia dzielnicowego zachował on wcześniejszą, jednolitą organizację na całym obszarze ziem polskich. Poszczególne biskupstwa nadal podlegały arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu, którego władza rozciągała się na wszystkie dzielnice. Arcybiskup gnieźnieński Jakub Świnka podejmował działania na rzecz zjednoczenia Polski rozbitej na liczne księstwa. To on koronował Przemysła II na króla Polski. Po jego śmierci był zwolennikiem wstąpienia na polski tron Władysława Łokietka.

Arcybiskup Jakub Świnka przeciwstawiał się niemieckim wpływom w polskim Kościele. Propagował głoszenie nauk Kościoła w języku polskim.

? Jaką rolę odegrał Jakub Świnka w procesie zjednoczenia Polski?

Walka Władysława Łokietka o władzę

Po śmierci Przemysła II w walkę o zjednoczenie polskich ziem włączył się książę **Władysław Łokietek**. Energiczny władca niewielkich Kujaw szybko opanował Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie. Przeciw niemu wystąpił jednak **król czeski Wacław II**, który rościł sobie prawa do polskiej korony. W walce o nią początkowo przewagę uzyskał Wacław II, który opanował Małopolskę z Krakowem. Następnie przejął Wielkopolskę i Pomorze Gdańskie, zmuszając Władysława Łokietka do ucieczki z kraju.

W **1300 roku** w Gnieźnie odbyła się koronacja Wacława II. Jako król Polski dążył do stworzenia dobrze zorganizowanego państwa. W tym celu powołał nowych urzędników – **starostów** – którzy na jego polecenie zarządzali poszczególnymi dzielnicami Polski. Dzięki temu królestwo zaczęło sprawniej funkcjonować i poprawiło się bezpieczeństwo jego mieszkańców.

Wygnany Łokietek uzyskał pomoc na Węgrzech. W 1304 roku wrócił z węgierskimi posiłkami do kraju. Do armii Łokietka przyłączyli się również niektórzy możnowładcy i rycerze polscy, ponieważ nie podobało im się, że król Wacław II powierzał urzędy obcym, głównie Czechom i Niemcom. Zabiegi Władysława Łokietka o tron ułatwiła nagła śmierć Wacława II w 1305 roku oraz zamordowanie jego syna Wacława III w roku następnym.

Władysław Łokietek (∗około 1260 †1333) zawdzięcza swój przydomek niskiemu wzrostowi, który wynosił około 140–150 cm. W średniowieczu łokieć był miarą długości.

Władysław Łokietek królem Polski

Po śmierci Wacława III Łokietek błyskawicznie opanował w 1306 roku Małopolskę, ziemię sieradzko-łęczycką oraz Kujawy i Pomorze Gdańskie. Nie udało mu się jednak podporządkować Wielkopolski.

Zajętego jednoczeniem kraju Władysława Łokietka zaskoczył w 1308 roku niespodziewany atak Brandenburczyków na Pomorze Gdańskie. Łokietek nie mógł udzielić Gdańskowi pomocy, ponieważ był zajęty konfliktem z biskupem krakowskim w Małopolsce. Dlatego wezwał na pomoc Krzyżaków. Wypędzili oni wprawdzie Brandenburczyków, ale w **1309 roku** zagarnęli całe Pomorze Gdańskie.

Władysław Łokietek zrezygnował tymczasowo z odzyskania Pomorza Gdańskiego. W 1314 roku udało mu się natomiast przejąć władzę w Wielkopolsce. Zjednoczone przez niego ziemie obejmowały dwie główne dzielnice Polski – Małopolskę, Wielkopolskę oraz Kujawy i ziemię sieradzko-łęczycką. W **1320 roku**, za zgodą papieża, koronował się w **Krakowie** na **króla Polski**.

CIEKAWOSTKA

Władysław Łokietek był najstarszym koronowanym królem w historii Polski. W dniu ceremonii miał 59 lat.

Koronacja Władysława Łokietka

Przyczyna

- dążenie możnych i Kościoła do zjednoczenia Polski
- opanowanie głównych dzielnic Polski przez Władysława Łokietka

Wydarzenie

Władysław Łokietek zostaje koronowany na króla Polski w **1320 roku**.

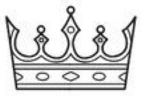

Skutek

- koniec rozbicia dzielnicowego Polski
- odzyskanie korony królewskiej i odrodzenie Królestwa Polskiego

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jan Długosz o zajęciu Pomorza przez Krzyżaków

Ponad 150 lat po zajęciu Pomorza przez Krzyżaków te wydarzenia opisał w swojej kronice Jan Długosz.

Dwojaką, Krzyżacy, a najhaniebniejszą ośmielili się popełnić zbrodnię, z którą żaden czyn najsroższych nawet barbarzyńców porównać się nie może. Naprzód bowiem wezwani przez księcia Władysława Łokietka do obrony gdańskiego zamku, wypędziwszy z niego tych, którym mieli się stać pomocą, sami zamek opanowali. Potem w niejaki czas zagarnęli i miasto Gdańsk, wymordowawszy szlachtę [rycerzy], *która się do niego zjechała na jarmark i inne niewinne ofiary* [...].

Źródło: *By czas nie zaćmił i niepamięć. Wybór kronik średniowiecznych*, oprac. A. Jelicz, Warszawa 1979, s. 152.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień czyny, których dopuścili się Krzyżacy.
2. Określ stosunek Jana Długosza do Krzyżaków.

Polska Władysława Łokietka

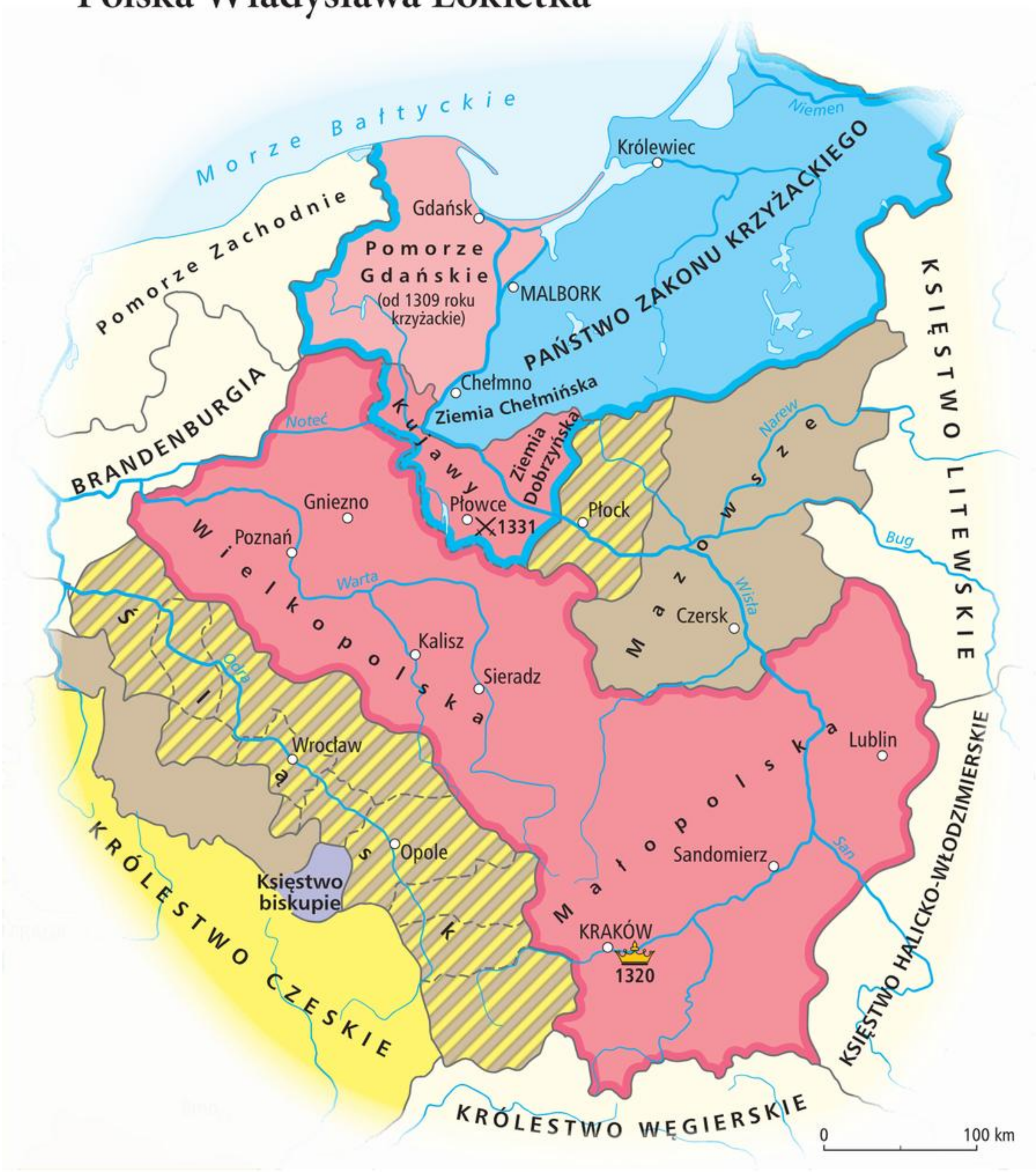

PRACA Z MAPĄ

1. Odpowiedz, jakie ziemie należące wcześniej do Piastów nie weszły w skład państwa odbudowanego przez Władysława Łokietka.
2. Wymień tereny, które Łokietek utracił na rzecz zakonu krzyżackiego.

Konflikt z Krzyżakami

Po zdobyciu tytułu króla Polski Łokietek podjął próbę odzyskania Pomorza Gdańskiego. Początkowo starał się osiągnąć to drogą dyplomacji. W 1321 roku sąd papieski nakazał Krzyżakom zwrócenie Pomorza Gdańskiego Polsce. Zakon jednak nie zastosował się do wyroku i nie zwrócił zagrabionych ziem.

Mało tego, w 1329 roku Krzyżacy zajęli kolejny obszar Polski – ziemię dobrzyńską. Już dwa lata później Królestwo Polskie zostało ponownie zaatakowane z dwóch stron – od północy przez Krzyżaków, a od południa przez współdziałające z nimi oddziały czeskie. Szczęśliwie dla Polski wojska czeskie wycofały się po nieudanej próbie zdobycia Poznania. Krzyżacy również zarządzili odwrót, podczas którego jeden z oddziałów krzyżackich został rozbity w **1331 roku** w **bitwie pod Płowcami** na Kujawach. Chociaż ta wygrana nie przyniosła konkretnych korzyści, był to jednak pierwszy sukces w walkach Polski z zakonem krzyżackim. Wkrótce potem Krzyżacy oderwali kolejną polską dzielnicę – Kujawy. W 1333 roku Władysław Łokietek zmarł.

CIEKAWOSTKA

Według zapisków jednego z kronikarzy na polu bitwy pod Płowcami zaległa tak gęsta mgła, że rycerze ledwo widzieli się nawzajem. Aby polscy rycerze mogli odróżnić swoich towarzyszy od wrogów, król Łokietek rozkazał im nawoływać się hasłem „Kraków”.

WARTO WIEDZIEĆ

Polskie insygnia koronacyjne

Insygnia koronacyjne to oznaki władzy królewskiej wykorzystywane podczas ceremonii koronacji. W ich skład wchodzą między innymi: korona, berło, jabłko i miecz. Od XIV do XVIII wieku w Polsce w przypadku większości koronacji wykorzystywano koronę wykonaną na ceremonię Władysława Łokietka, a nazywaną Koroną Chrobrego. Przechowywano ją wraz z pozostałymi insygniami w skarbcu na Wawelu. Niestety, nie zachowała się ona do naszych czasów. Po III rozbiorze Polski w 1795 roku insygnia koronacyjne polskich królów zostały zrabowane przez Prusaków i wywiezione do Berlina. Kilkanaście lat później zniszczono je, przetapiając na monety. Jedynym zachowanym insygnium koronacyjnym władców piastowskich, które możemy dziś podziwiać na Wawelu, jest miecz koronacyjny – Szczerbiec.

Szczerbiec to nazwa miecza koronacyjnego królów polskich. Po raz pierwszy został użyty podczas ceremonii koronacji Władysława Łokietka.

? Co się stało z insygniami koronacyjnymi piastowskich królów Polski?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W XIII wieku nastąpiło kilka nieudanych prób zjednoczenia Polski. Takie próby podejmowali piastowscy książęta śląscy, na przykład Henryk Pobożny i książę wielkopolski, Przemysł II. W 1295 roku odbyła się jego koronacja, lecz po kilku miesiącach został zamordowany.
2. Dzieło zjednoczenia państwa kontynuował Piast – Władysław Łokietek. O władzę musiał walczyć z królem Czech Wacławem II. W 1320 roku został koronowany na króla, co uważane jest za symboliczny koniec okresu rozbicia dzielnicowego.
3. Władysław Łokietek zjednoczył część terytoriów polskich: Wielkopolskę, Małopolskę, ziemię sieradzką i łęczycką. Poza granicami zjednoczonego kraju pozostało zagarnięte przez Krzyżaków Pomorze Gdańskie, księstwa śląskie, które były lennem Czech, i Mazowsze, gdzie władali lokalni książęta.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, kiedy i w jakich okolicznościach Władysław Łokietek utracił Pomorze Gdańskie.
2. Odpowiedz, które wydarzenie jest uważane za symboliczny koniec epoki rozbicia dzielnicowego.
3. Oblicz, ile lat upłynęło od początku rozbicia dzielnicowego, czyli 1138 roku, do koronacji Władysława Łokietka.
4. ★ Wymień w kolejności chronologicznej ważne wydarzenia z dziejów konfliktu polsko-krzyżackiego w czasach Władysława Łokietka.
5. **Miniprojekt**
   Zbierzcie informacje na temat osiągnięć i niepowodzeń Władysława Łokietka. Wypiszcie osiągnięcia i straty terytorialne Polski w okresie zjednoczenia. Wyjaśnijcie, dlaczego Władysławowi Łokietkowi nie udało się odzyskać tych ziem.

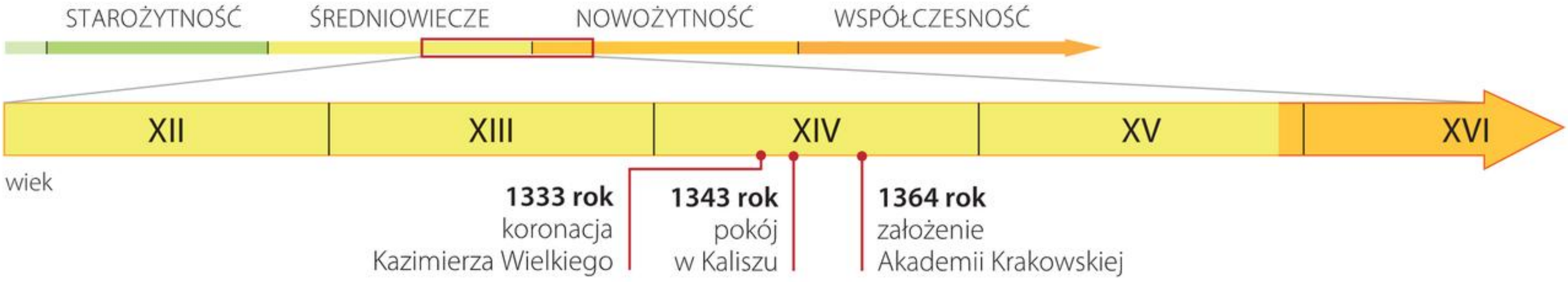

3 Czasy Kazimierza Wielkiego

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jaką politykę zagraniczną prowadził Kazimierz Wielki,
- jakich reform dokonał Kazimierz Wielki,
- jakie były przyczyny i skutki założenia Akademii Krakowskiej.

Polska otoczona przez wrogów

Następcą Władysława Łokietka został jego jedyny syn **Kazimierz**, nazwany później przez potomnych **Wielkim**. Nowy władca został koronowany w **1333 roku**. Państwo, które odziedziczył Kazimierz, znajdowało się w trudnym położeniu. Król czeski – Jan Luksemburski – jako dziedzic Wacława II uważał się za następcę polskiego tronu i panował nad Śląskiem. Od północy zagrażali Polsce Krzyżacy, którzy nie zamierzali rezygnować z zagarniętego Pomorza Gdańskiego. Wroga Polsce była też sąsiadująca z nią od zachodu Brandenburgia. Przyjazne stosunki państwo polskie utrzymywało tylko z Węgrami. Sojusz z tym krajem umacniał fakt, że siostra Kazimierza była żoną króla węgierskiego.

Kazimierz Wielki (∗1310 †1370) był czterokrotnie żonaty. Miał kilka córek, nie doczekał się jednak syna. Dlatego był ostatnim królem Polski z dynastii Piastów.

Dyplomacja zamiast wojen

Król Kazimierz starał się uniknąć walki z kilkoma państwami naraz. Wybrał zatem drogę dyplomacji. Z królem czeskim zawarł układ, na mocy którego Jan Luksemburski zrezygnował z walki o polską koronę. W zamian Kazimierz musiał jednak zrzec się praw do Śląska i wypłacić mu dużą sumę pieniędzy. Następnie, w **1343 roku** w **Kaliszu**, Kazimierz zawarł **pokój z Krzyżakami**. Na jego mocy zakon zwrócił Polsce Kujawy i ziemię dobrzyńską, ale zatrzymał Pomorze Gdańskie. Kazimierz zachował jednak tytuł „pana i dziedzica Pomorza", co w przyszłości dawało mu możliwość ubiegania się o odzyskanie tych ziem.

Poniesione straty terytorialne Kazimierz wyrównał poprzez przyłączenie do Polski **Rusi Halickiej**. Zwierzchnictwo polskiego króla uznali ponadto książęta mazowieccy. Konsekwentna polityka Kazimierza Wielkiego okazała się skuteczna. W ciągu 37 lat jego panowania powierzchnia Królestwa Polskiego powiększyła się ponad dwukrotnie.

Wielki reformator i budowniczy

Kazimierz Wielki przeprowadził w Polsce wiele reform. Aby silniej połączyć polskie ziemie, dążył do ujednolicenia **prawa**. Na polecenie monarchy opracowano zbiory przepisów prawnych, które określały sposób funkcjonowania państwa. W celu zwiększenia państwowych dochodów uporządkowano zasady dotyczące wydobycia **soli**, będącej wówczas bardzo cennym surowcem. Wyznaczono też specjalnego urzędnika, który miał dbać o to, żeby zyski ze sprzedaży soli trafiały prosto do królewskiego skarbca.

Państwo bogaciło się także za sprawą ożywionego rozwoju handlu. Był on możliwy dzięki licznym przywilejom, które król nadał mieszczanom. Władca zadbał też o bezpieczeństwo kupców przemierzających szlaki handlowe. Ponadto na polskie ziemie sprowadzano osadników z Europy Zachodniej, głównie Niemców i Żydów. Płacili oni podatki, które zwiększały państwowy dochód. Zgromadzone środki finansowe monarcha przeznaczał na wzmocnienie bezpieczeństwa kraju. Z jego inicjatywy wzdłuż granic Królestwa Polskiego wzniesiono **sieć zamków**, powstało też około stu nowych miast, a wiele z nich otoczono murami obronnymi. Z tego powodu do dziś mówi się: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną.*

Kaplica świętej Kingi to najokazalsza sala w kopalni soli w Wieliczce. Znajduje się 101 metrów pod powierzchnią ziemi. Wszystkie zdobiące ją rzeźby, ołtarz, a nawet żyrandole wykonane są z soli.

Budowle obronne Kazimierza Wielkiego

W okresie panowania Kazimierza Wielkiego wniesiono w Polsce ponad 50 zamków, głównie w Małopolsce, na Mazowszu i Kujawach. Do tego ponad 20 miast otoczono murami obronnymi.

Zamek Ogrodzieniec to największa twierdza spośród budowanych przez Kazimierza Wielkiego na pograniczu Małopolski i Śląska. Zamki te zwane są Orlimi Gniazdami. Wznoszono je bowiem w trudno dostępnych miejscach, najczęściej na wysokich skałach.

Kalisz jest jednym z miast, które za czasów Kazimierza Wielkiego otrzymało mury miejskie. Pierwotnie te umocnienia miały ponad 500 metrów długości i od 6 do 9 metrów wysokości. Kilka zachowanych odcinków murów można oglądać do dziś.

? Dlaczego zamki wznoszone na pograniczu Małopolski i Śląska nazwano Orlimi Gniazdami?

Uniwersytet w Krakowie

Zreformowane przez Kazimierza Wielkiego państwo potrzebowało wykształconych ludzi, przede wszystkim urzędników, którzy wspomogliby władcę w rządzeniu królestwem. Dotychczas, aby zdobyć wykształcenie, mieszkańcy Polski musieli wyjeżdżać na studia poza granice kraju, na przykład do Włoch lub Francji. Było to jednak niezwykle kosztowne, dlatego też mało kto mógł sobie pozwolić na taki wyjazd. Z tych powodów władca zabiegał o utworzenie w Polsce **uniwersytetu**.

W **1364 roku** z inicjatywy króla powstała **Akademia Krakowska**, nazywana obecnie Uniwersytetem Jagiellońskim. Była to pierwsza szkoła wyższa na ziemiach polskich. Akademia Krakowska kształciła prawników, dyplomatów i lekarzy. Dzięki niej umocniła się pozycja Królestwa Polskiego w Europie. Wzrosło także znaczenie Krakowa jako miasta uniwersyteckiego.

CIEKAWOSTKA

Za pierwszą polską studentkę uchodzi na wpół legendarna Nawojka. Według podań na początku XV wieku miała ona, pod męskim przebraniem i imieniem Jakub, rozpocząć naukę na Akademii Krakowskiej. Jej prawdziwa tożsamość została odkryta dopiero po trzech latach. Tylko ze względu na doskonałe wyniki w nauce i wstawiennictwo nauczycieli uniknęła kary.

Założenie Akademii Krakowskiej

Przyczyna

- wysokie koszty studiów zagranicznych
- zapotrzebowanie państwa na wykształconych urzędników

Wydarzenie

Kazimierz Wielki powołuje do życia Akademię Krakowską w **1364 roku**.

Skutek

- usprawnienie funkcjonowania państwa polskiego
- rozwój polskiej nauki

Polska Kazimierza Wielkiego

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień dzielnice Polski, którymi władał Kazimierz Wielki na początku swoich rządów.
2. ★ Wymień nazwy ziem należących wcześniej do monarchii piastowskiej, których nie udało się odzyskać Kazimierzowi Wielkiemu.

Zjazd monarchów w Krakowie

Za panowania Kazimierza Wielkiego znacznie umocniła się pozycja Królestwa Polskiego w Europie. Potwierdzeniem tego był **zjazd europejskich władców**, który odbył się w **1364 roku w Krakowie**. Uczestniczyli w nim między innymi cesarz Karol IV Luksemburski, królowie Węgier i Cypru, władcy Austrii i Brandenburgii, a także liczni książęta polscy. W trakcie spotkania rozstrzygano spór między cesarzem a węgierskim monarchą. Rozważano też, jak przeciwstawić się potędze tureckiej, która zagrażała wówczas chrześcijańskiej Europie.

Podczas pobytu dostojnych gości w Krakowie Kazimierz Wielki starał się pokazać im potęgę i zasobność swojego kraju. W mieście odbywały się liczne uczty i turnieje rycerskie. Z okazji zjazdu bogaty mieszczanin krakowski **Mikołaj Wierzynek** zorganizował wielką ucztę. Wzięli w niej udział przebywający w Krakowie władcy. Przyjęcie było okazją do zaprezentowania zamożności krakowskich mieszczan. Podczas przyjęcia na honorowym miejscu zasiadał Kazimierz Wielki, choć przysługiwało ono cesarzowi. Świadczyło to o szacunku i uznaniu, jakim darzono polskiego króla.

Uczta u Wierzynka to obraz Jana Matejki z 1877 roku. Artysta przedstawił na nim scenę powitania dostojnych gości przez krakowskiego mieszczanina.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Rządy Kazimierza Wielkiego

Opis rządów Kazimierza Wielkiego zawarł w swoim dziele żyjący w XIV wieku kronikarz Janko z Czarnkowa.

Królewską uwieńczony koroną, rządził on powierzonym mu przez Boga królestwem i narodem dzielnie i z pożytkiem. Albowiem, [...] *umiłował pokój, prawdę i sprawiedliwość. Był bowiem najżarliwszym opiekunem i obrońcą dobrych i sprawiedliwych, zaś najsroższym prześladowcą złych, grabieżców,* [...] *oszczerców.* [...]

Tak tedy król ten ponad wszystkich monarchów polskich dzielnie rządził Rzecząpospolitą, albowiem jak drugi Salomon podniósł do wielkości dzieła swoje – murował miasta, zamki, domy. [...] *Wszystkie te miasta i zamki bardzo mocnymi murami, domami i wysokimi wieżami, nadzwyczaj głębokimi rowami otoczył, na ozdobę narodowi, na schronienie i opiekę Królestwa Polskiego. Za czasów tego króla, w lasach, gajach i dąbrowach* [lasach dębowych] *tyle założono wsi i miast, ile bodaj nie powstało kiedy indziej w Królestwie Polskim.* [...]

Źródło: *Kronika Janka z Czarnkowa*, tłum. J. Żerbiłło, Kraków 1996, s. 15.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Określ, jak kronikarz ocenia rządy króla Kazimierza.
2. ★ Wyjaśnij, jakie cechy sprawiły, że Kazimierz Wielki został porównany do biblijnego króla Salomona.

Orle Gniazda

Wzniesione przez Kazimierza Wielkiego w XIV wieku zamki zwane Orlimi Gniazdami stanowią dziś jedną największych atrakcji turystycznych południowej Polski. Łączy je trasa turystyczna zwana Szlakiem Orlich Gniazd, która biegnie od Krakowa do Częstochowy między innymi przez tereny Ojcowskiego Parku Narodowego. Oprócz zamków do atrakcji szlaku należą góry z punktami widokowymi, rezerwaty przyrody i ciekawe formacje skalne. Na liczącej ponad 150 kilometrów trasie znajduje się kilkanaście zamków. Część z nich zachowała się jedynie w stanie ruiny, lecz wszystkie z nich są każdego roku chętnie odwiedzane przez licznych turystów.

Zamek w Będzinie powstał w miejscu dawnego drewnianego grodu. Najstarszą częścią twierdzy jest okrągła baszta zwana stołpem. Obecnie w zamku mieści się muzeum, w którym oglądać można między innymi zbiory broni dawnej.

? Jakie miasta łączy Szlak Orlich Gniazd?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W 1333 roku królem Polski został syn Władysława Łokietka – Kazimierz Wielki.
2. W trakcie swoich rządów Kazimierz Wielki zawarł pokój z Krzyżakami i znacznie powiększył terytorium Królestwa Polskiego.
3. Za panowania Kazimierza Wielkiego założono wiele miast i spisano prawa. Rozwinął się także handel, dzięki czemu znacznie wzrosły dochody królewskiego skarbca.
4. W celu ochrony granic Królestwa Polski Kazimierz Wielki kazał wybudować ponad 50 zamków. Część z nich, leżących głównie na trudno dostępnych skałach na pograniczu Śląska i Małopolski, nazywamy Orlimi Gniazdami.
5. Kazimierz Wielki założył w 1364 roku Akademię Krakowską. Obecnie uczelnia ta jest nazywana Uniwersytetem Jagiellońskim.
6. W 1364 roku w Krakowie odbył się zjazd europejskich władców. Z tej okazji Mikołaj Wierzynek zorganizował wspaniałą ucztę.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, w jaki sposób Kazimierz Wielki rozwiązał konflikt między Polską a Krzyżakami.
2. Wyjaśnij, co oznacza powiedzenie: *Kazimierz Wielki zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną*.
3. Odpowiedz, w jakim celu Kazimierz Wielki założył pierwszy uniwersytet w Polsce.
4. ★ Oceń rządy władców z dynastii Piastów. Którego z nich uważasz za najwybitniejszego? Uzasadnij swój wybór.
5. **Miniprojekt**
   Zapiszcie w formie tabeli bilans rządów Kazimierza Wielkiego. Umieśćcie w jednej rubryce jego dokonania, w drugiej zaś to, czego nie udało mu się zrealizować. Sformułujcie swoje wnioski.

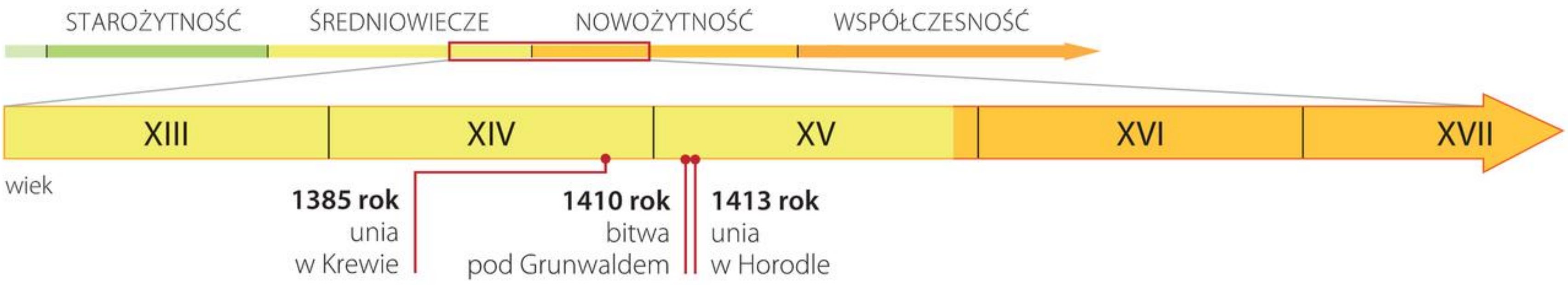

4 Unia polsko-litewska

Na co będę zwracać uwagę:

- w jakich okolicznościach polski tron objęła Jadwiga Andegaweńska,
- jakie były przyczyny i skutki unii w Krewie,
- jakie było znaczenie bitwy pod Grunwaldem.

Andegawenowie na polskim tronie

Kazimierz Wielki zmarł w 1370 roku. Władca nie miał syna, więc jego śmierć oznaczała **koniec dynastii Piastów** na polskim tronie. Zgodnie z podpisanym wcześniej układem władzę w Polsce przejął syn jego siostry – król Węgier, Ludwik z dynastii Andegawenów. Odtąd Polska i Węgry były połączone unią personalną. Miały wspólnego króla, ale pozostawały odrębnymi państwami.

Unia personalna – związek państw, które mają wspólnego władcę, pozostają jednak odrębnymi państwami.

Ludwik Węgierski rządził Polską do śmierci w 1382 roku. Dwa lata później, za zgodą polskich możnowładców, uczyniono wyjątek i na tronie Polski zasiadła jego córka – **Jadwiga**. W chwili koronacji miała niespełna 12 lat. Początkowo w rządach wyręczała ją rada królewska. Z czasem Jadwiga stała się samodzielną władczynią. Za jej panowania Polska odzyskała utraconą przez jej ojca Ruś Halicką.

Collegium Maius [czytaj: kolegium majus] jest najstarszym budynkiem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pod koniec XIV wieku akademia zmagała się z problemami finansowymi. Odzyskała blask dzięki królowej Jadwidze, która w testamencie zapisała Akademii Krakowskiej swoje kosztowności.

Unia polsko-litewska w Krewie

Po wstąpieniu na tron Jadwiga używała oficjalnego tytułu króla Polski. Tytuł ten podkreślał, że chociaż była kobietą, to jednak sprawowała samodzielne rządy. Mimo to jej doradcy uważali, że władczyni powinna wyjść za mąż, tak aby Polska zawarła korzystny sojusz. Za najlepszego kandydata na męża królewscy dostojnicy uznali władcę sąsiedniego **Wielkiego Księstwa Litewskiego**, księcia **Jagiełłę**. Jego państwo było wówczas, podobnie jak Polska, zagrożone przez Krzyżaków. Wojska zakonu atakowały pogańską Litwę, głosząc, że czynią to w celu nawrócenia jej na chrześcijaństwo. Połączenie sił Polski i Litwy dawało szanse na pokonanie wspólnego wroga i odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego zagarniętego przez zakon.

W **1385 roku** doszło do podpisania **unii polsko-litewskiej w Krewie** na Litwie. W myśl układu Jagiełło miał zostać mężem Jadwigi i królem Polski. Warunkiem było jednak przyjęcie przez niego i całą Litwę chrztu. W następnym roku Jagiełło przybył do Krakowa, gdzie został ochrzczony. Przybrał wówczas imię **Władysław**. Kilka dni później odbyły się uroczystości ślubne, a następnie koronacja. Zawarcie unii polsko-litewskiej oraz chrzest Litwy odebrały zakonowi krzyżackiemu pretekst do najeżdżania ziem wielkiego księstwa, gdyż było ono odtąd krajem chrześcijańskim. Jadwiga i Władysław Jagiełło rządzili przez kilkanaście lat jako równorzędni władcy. W 1399 roku Jadwiga zmarła, nie pozostawiając następcy tronu.

CIEKAWOSTKA

Niektórzy możnowładcy byli przeciwni małżeństwu Jadwigi i Jagiełły. Pragnęli więc zapobiec zawarciu tego związku. Rozsiewali pogłoski o odpychającym wyglądzie litewskiego władcy. Aby sprawdzić, czy plotki są prawdziwe, Jadwiga potajemnie wysłała do Jagiełły swojego zaufanego posła – Zawiszę z Oleśnicy. Ten zaś po spotkaniu z księciem rozwiał wątpliwości Jadwigi.

Jadwiga (*około 1374 †1399) urodziła się w stolicy Węgier – Budzie. Była gruntownie wykształcona. Znała języki: łaciński, węgierski, niemiecki i polski. Interesowała się nauką i sztuką. Opiekowała się klasztorami, kościołami i szpitalami dla ubogich.

Akt unii w Krewie został spisany po łacinie na niewielkim pergaminie. Jest on przechowywany w archiwum krakowskiej kapituły katedralnej.

Władysław Jagiełło (*około 1352 †1434) był najdłużej panującym polskim władcą. Zasiadał na tronie przez 48 lat. Po śmierci Jadwigi, zgodnie z jej testamentem, doprowadził do wznowienia działalności uniwersytetu w Krakowie.

Polska i Litwa w latach 1385–1434

PRACA Z MAPĄ

1. Podaj nazwę miejsca, w którym doszło do połączenia wojsk polskich i litewskich w 1410 roku.
2. Odpowiedz, na terenie którego państwa stoczono bitwę pod Grunwaldem.
3. Odpowiedz, w jakich państwach leżały miejscowości, w których zostały zawarte unie: Krewo i Horodło.

Wielka wojna z zakonem krzyżackim

Krzyżacy zdawali sobie sprawę, że unia polsko-litewska jest wymierzona przeciwko nim. Pod koniec XIV wieku podbili terytorium Żmudzi, należące wcześniej do Litwy. Wkrótce wybuchło tu powstanie przeciw zakonowi. Wielki książę litewski – **Witold**, kuzyn Jagiełły, udzielił pomocy Żmudzinom. Wówczas Krzyżacy rozpoczęli przygotowania do ataku na Litwę. Po jej stronie opowiedziała się jednak Polska.

Wojna, nazwana później **wielką wojną z zakonem krzyżackim**, rozpoczęła się w 1409 roku. Początkowo sukcesy odnosili Krzyżacy, którzy zajęli ziemię dobrzyńską. Następnie ogłoszono zawieszenie broni, które miało trwać do lata kolejnego roku. Obie strony wykorzystały okres przerwy na przygotowania. Ściągano posiłki, szykowano broń, żywność i układano plany wojenne.

Latem 1410 roku wojska polskie pod wodzą Władysława Jagiełły i litewskie, prowadzone przez księcia Witolda, połączyły się i przekroczyły granicę państwa zakonnego. Następnie skierowały się na jego stolicę, Malbork. Na ich drodze stanęła armia krzyżacka pod wodzą wielkiego mistrza **Ulricha von Jungingena** [czytaj: fon jungingena].

Ulrich von Jungingen (∗około 1360 †1410) był wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego w latach 1407–1410. Funkcję tę przejął po starszym bracie.

Bitwa pod Grunwaldem

Do decydującego starcia doszło **15 lipca 1410 roku** w pobliżu wsi **Grunwald**. Była to jedna z największych bitew w historii średniowiecznej Europy. Walczyło w niej ponad 50 tysięcy uczestników. Armią polsko-litewską dowodzili Władysław Jagiełło i wielki książę Witold. Starcie zakończyło się druzgocącą klęską Krzyżaków. Poległo wielu dostojników zakonu, w tym sam wielki mistrz Ulrich von Jungingen, który w decydującym momencie bitwy osobiście poprowadził natarcie krzyżackie.

Zwycięskie wojska polsko-litewskie kilka dni po bitwie ruszyły spod Grunwaldu na Malbork. Pomimo niemal dwumiesięcznego oblężenia twierdzy nie udało się zdobyć. W **1411 roku** w **Toruniu** zawarto **pokój**, który zakończył wojnę. Polska odzyskała ziemię dobrzyńską, a Litwa – Żmudź. Krzyżacy zachowali jednak Pomorze Gdańskie.

Zwycięstwo grunwaldzkie nie zostało wprawdzie wykorzystane przez stronę polsko-litewską, lecz znacząco osłabiło zakon krzyżacki, który nie powrócił już do dawnej potęgi.

CIEKAWOSTKA

Polsko-litewskie rycerstwo oczekiwało na rozpoczęcie bitwy pod Grunwaldem skryte w lesie, w cieniu drzew. Wojska krzyżackie stały zaś w pełnym słońcu na odkrytym polu. Król Władysław Jagiełło celowo opóźniał rozpoczęcie starcia, uczestnicząc w dwóch mszach świętych z rzędu. Chciał, by zakuci w stal rycerze wroga ruszyli do bitwy zmęczeni, co mogło przyczynić się do polskiego zwycięstwa.

Wielka wojna z zakonem krzyżackim

Przyczyna

- agresywna polityka zakonu krzyżackiego
- powstanie na Żmudzi
- dążenie Polski do odzyskania Pomorza Gdańskiego

Wydarzenie

Wojna z zakonem krzyżackim w latach **1409–1411**.

Skutek

- pokój toruński z 1411 roku i odzyskanie przez Polskę ziemi dobrzyńskiej
- odzyskanie przez Litwę Żmudzi

Bitwa pod Grunwaldem została przedstawiona na obrazie Stefana Garwatowskiego z 1987 roku. Rycerze biorący udział w bitwie walczyli głównie konno. W walce wspierało ich jednak kilka tysięcy pieszych.

WARTO WIEDZIEĆ

Polska i zakon krzyżacki na soborze w Konstancji

W latach 1414–1418 w Konstancji, w południowych Niemczech, obradował **sobór**, czyli zjazd dostojników kościelnych, któremu przewodniczył papież. Jedną ze spraw było rozstrzygnięcie sporu polsko-krzyżackiego. W skład polskiej delegacji wchodzili między innymi rycerz **Zawisza Czarny** i stojący na czele uniwersytetu w Krakowie **Paweł Włodkowic**. Przedstawił on rozprawę, w której dowodził, że Krzyżacy łamią zasady wiary, gdyż wykorzystują ją do krzewienia przemocy. Podjął również sprawę tolerancji religijnej, głosząc, że każdy człowiek ma prawo do własnej religii i nie wolno nawracać go przemocą. Ponadto polska delegacja zwalczała rozpowszechniane przez zakon krzyżacki obraźliwe pismo na temat Polaków i Władysława Jagiełły. Jego autor twierdził kłamliwie, że Polacy tylko udają chrześcijan, a nadal tkwią w pogaństwie. Polskiej delegacji udało się doprowadzić do potępienia i uwięzienia autora pisma. Sobór jednak nie wydał ostatecznego werdyktu w sprawie polsko-krzyżackiej.

Obrady soboru w Konstancji zostały przedstawione na ilustracji z XV wieku. W centralnej części widać postać króla węgierskiego i niemieckiego oraz późniejszego cesarza – Zygmunta Luksemburskiego.

? Jaką rolę podczas soboru w Konstancji odegrał Paweł Włodkowic?

Samodzielne rządy Władysława Jagiełły

Zwycięstwo nad Krzyżakami w wielkiej wojnie w latach 1409–1411 było dowodem na to, że unia Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego jest korzystna dla obu państw. Dlatego obie strony zdecydowały o zawarciu nowej unii. Ogłoszono ją na zjeździe panów polskich i litewskich **w 1413 roku** w **Horodle** nad Bugiem. Unia zawierała dokładniejsze niż poprzednie zapisy na temat relacji między Polską i Litwą. Obydwa państwa miały zachować odrębność, ale ściśle współpracować. Ustalono, że Litwini i Polacy będą uzgadniać wybór nowego władcy i zwoływać zjazdy w ważnych sprawach. Około pięćdziesięciu litewskim rodom rycerskim nadano polskie herby i przywileje.

Po wielkiej wojnie z zakonem krzyżackim Jagiełło jeszcze trzykrotnie toczył wojny z Krzyżakami. Nie przyniosły one jednak dużych korzyści żadnej ze stron.

Po śmierci Jadwigi król Jagiełło rządził jeszcze przez 35 lat. W tym czasie był trzykrotnie żonaty. Długo nie mógł jednak doczekać się męskiego potomka. Dopiero jego czwarta żona urodziła dwóch synów – Władysława i Kazimierza. Tym samym Władysław Jagiełło stał się założycielem nowej dynastii – **Jagiellonów** – która rządziła Polską przez kolejne 150 lat.

CIEKAWOSTKA

Władysław Jagiełło nie pił alkoholu w obawie przed otruciem, poprzestawał wyłącznie na czystej wodzie. Bardzo zważał na słowa, często przywołując powiedzenie głoszące, że: *Słowo z ust wylatuje ptaszkiem, a wraca wołem.* Jedną z jego ulubionych rozrywek było zaś… słuchanie słowików.

Ślady państwa krzyżackiego

Państwo utworzone przez zakon krzyżacki w Prusach przetrwało do pierwszej połowy XVI wieku. Na Pomorzu Gdańskim, Warmii i Mazurach Krzyżacy pozostawili po sobie wiele trwałych śladów świadczących o ich długoletniej obecności na tych obszarach. Założone przez nich miasta, takie jak Toruń, Elbląg czy Kwidzyn, istnieją do dzisiaj. Dzięki Krzyżakom ziemie zamieszkiwane dawniej przez Prusów rozwinęły się gospodarczo. O działalności zakonu na ziemiach polskich świadczy kilkadziesiąt zamków krzyżackich, na przykład twierdza w Malborku czy Gniewie, które stanowią obecnie atrakcje turystyczne. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się organizowane w zamkach imprezy rekonstrukcyjne, takie jak oblężenie Malborka, które upamiętnia wydarzenia z 1410 roku.

Oblężenie Malborka to impreza historyczna, która odbywa się każdego roku w lipcu. Widzowie mają okazję obejrzeć między innymi naradę w siedzibie wielkiego mistrza i walki o zamek. Dodatkową atrakcją jest nocne zwiedzanie twierdzy w Malborku.

? Gdzie można dzisiaj znaleźć ślady obecności Krzyżaków?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po bezpotomnej śmierci Kazimierza Wielkiego królem Polski został Ludwik Andegaweński, a następnie, po uzyskaniu zgody polskiego rycerstwa, córka Ludwika – Jadwiga.
2. W 1385 roku została zawarta unia polsko-litewska w Krewie. Głównym celem jej podpisania była wspólna walka obydwu państw z Krzyżakami. W myśl postanowień unii wielki książę litewski Jagiełło przyjął chrzest, pojął za żonę Jadwigę i został koronowany na króla Polski. Następstwem unii była chrystianizacja Litwy.
3. W czasie wojny z zakonem w latach 1409–1411 wojska polsko-litewskie pokonały siły krzyżackie w bitwie pod Grunwaldem 15 lipca 1410 roku. To wielkie zwycięstwo przyczyniło się do osłabienia państwa zakonu krzyżackiego.
4. Po śmierci Jadwigi Władysław Jagiełło pozostał na tronie polskim i dał początek dynastii Jagiellonów.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wytłumacz, dlaczego po śmierci Kazimierza Wielkiego na polskim tronie zasiadł węgierski król Ludwik.
2. Wyjaśnij, na czym polega unia personalna.
3. Omów zasługi królowej Jadwigi dla Polski.
4. Wyjaśnij, dlaczego Polska i Litwa zawarły unię w Krewie.
5. ★ Oceń postanowienia pokoju w Toruniu w 1411 roku. Powiedz, czy był to Twoim zdaniem sukces strony polsko-litewskiej.
6. **Miniprojekt**
   Zorganizujcie konferencję prasową z Władysławem Jagiełłą. Wyobraźcie sobie, że jest rok 1413, czyli właśnie została zawarta unia w Horodle. Wybrany lub chętny uczeń wcieli się w rolę króla, pozostali odegrają rolę dziennikarzy zadających pytania.

Jaką bitwę namalował Jan Matejko?

Najbardziej znanym dziełem ukazującym zmagania wojsk polsko-litewskich z zakonem krzyżackim jest namalowany w latach 1875–1879 obraz *Bitwa pod Grunwaldem* Jana Matejki. Decydującą fazę starcia artysta przedstawił jednak w sposób znacznie odbiegający od znanej historykom prawdy.

Powstanie obrazu

Jan Matejko długo przygotowywał się do rozpoczęcia prac nad płótnem, na którym chciał uwiecznić jedno z największych zwycięstw polskiego oręża – bitwę pod Grunwaldem. Artysta starał się zdobyć jak najwięcej informacji dotyczących tego starcia. W tym celu studiował kronikę Jana Długosza, który przedstawił przebieg walk na podstawie ustnej relacji swojego ojca. Ponadto malarz dokładnie zapoznał się z pozostawionym przez kronikarza opisem chorągwi krzyżackich zdobytych podczas bitwy. Rozmawiał także z historykami, od których uzyskał szczegółowe wiadomości na temat uzbrojenia i strojów z początku XV wieku. Pojechał też na pole grunwaldzkie, gdzie sporządził szkic terenu. Ostatecznie okazało się jednak, że mimo dobrej znajomości przebiegu bitwy Matejko na swoim obrazie nie odwzorował wiernie wydarzenia sprzed wieków. Ukazując końcowe zmagania, nie zadbał o pełną wiarygodność, ponieważ na płótnie umieścił obok siebie postacie rycerzy spod Grunwaldu, którzy w rzeczywistości walczyli w różnych fazach bitwy. Malarz wprowadził także inne elementy niezgodne z prawdą historyczną. Co wobec tego skłoniło artystę do stworzenia takiej wizji? Badacze twórczości Jana Matejki uważają, że chciał on przede wszystkim pokazać triumfalne zwycięstwo wojsk polskich, aby pokrzepić serca rodaków w okresie rozbiorów.

Ukryte znaczenia

Malarz zawarł w swoim dziele wiele ciekawych symboli. Nad polem bitwy widnieje postać świętego Stanisława, patrona Polski, czuwającego nad polskim rycerstwem. Z kolei wielkiego mistrza atakuje Litwin chłopskiego pochodzenia – ta symboliczna scena miała oznaczać wykonanie wyroku przez plebejuszy na krzyżackim prześladowcy. Dodatkowo piechur zamierzający się na Ulricha von Jungingena używa szczególnej broni – włóczni świętego Maurycego. W rękach nawróconego na chrześcijaństwo litewskiego wojownika nabiera ona ważnego znaczenia. Święty Maurycy był bowiem patronem Rzeszy Niemieckiej i opiekunem akcji misyjnych, a jego wizerunek widniał na jednej z krzyżackich chorągwi. Na obrazie zaś włócznię świętego wymierzono w mistrza krzyżackiego, uważanego przez Polaków za fałszywego misjonarza. Klęska zakonu została więc przedstawiona jako kara za sprzeniewierzenie się Krzyżaków prawdziwemu celowi ich działalności chrystianizacyjnej oraz za zbrodnie, których dokonali. Te symboliczne sceny umieszczone przez artystę na obrazie miały przekonać odbiorców, że nad przebiegiem bitwy grunwaldzkiej czuwała Opatrzność. Matejko chciał również pokazać, że – według niego – zwycięstwo odniesione przez Polaków nad zakonem krzyżackim było aktem wielkiej sprawiedliwości dziejowej.

Sprzed wieków

Wojenne losy obrazu

Po ataku Niemiec na Polskę we wrześniu 1939 roku *Bitwę pod Grunwaldem* wywieziono z Warszawy do Lublina. Władze III Rzeszy Niemieckiej wyznaczyły wówczas wysoką nagrodę za wskazanie miejsca przechowywania obrazu. Uważali, że ten symbol zwycięstwa Słowian nad germańską potęgą musi zostać zniszczony. Wiedzieli, że dla Polaków obraz miał dużą wartość i odgrywał istotną rolę w umacnianiu świadomości narodowej. Polacy nie zdradzili, gdzie zostało schowane cenne dzieło. Kiedy Niemcy zakończyli poszukiwania, płótno wywieziono z Lublina i ukryto je w jednej z okolicznych wsi. Nie było to proste, ponieważ obraz nawinięty na specjalny wał ważył prawie tonę. Udało się jednak oszukać strażników w muzeum, wynieść dzieło z budynku i przenieść je do przygotowanego w tym celu sarkofagu, który następnie zakopano. *Bitwę pod Grunwaldem* wydobyto dopiero po wyparciu Niemców z Polski, a po wojnie obraz Jana Matejki umieszczono w Muzeum Narodowym w Warszawie.

1. **Król Władysław Jagiełło** nie wziął bezpośredniego udziału w bitwie pod Grunwaldem. Stał na wzgórzu, skąd wydawał rozkazy.
2. **Książę Witold** jest centralną postacią obrazu. Ubrany w czerwony żupan, bez zbroi, unosi miecz i tarczę w geście triumfu.
3. **Wielki mistrz Ulrich von Jungingen** został uwieczniony przez malarza w momencie odpierania ataku dwóch piechurów. Jeden z nich trzyma w dłoniach kopię włóczni świętego Maurycego.
4. **Zawisza Czarny**, najsłynniejszy polski rycerz, atakuje kopią przeciwnika.
5. **Henryk von Plauen** w rzeczywistości nie brał udziału w bitwie pod Grunwaldem. Na wieść o przegranej podążył do Malborka i objął dowództwo nad obroną twierdzy, aby odeprzeć ataki wojsk polskich.
6. **Piechurzy**, jeden uzbrojony we włócznię świętego Maurycego, symbolizuje Litwę, chrześcijańską od czasu unii w Krewie, drugi – z czerwonym czepcem katowskim na głowie – wymierza karę mistrzowi krzyżackiemu.

Obraz Jana Matejki *Bitwa pod Grunwaldem* znajduje się w Muzeum Narodowym w Warszawie. Płótno ma 426 cm wysokości i 987 cm szerokości.

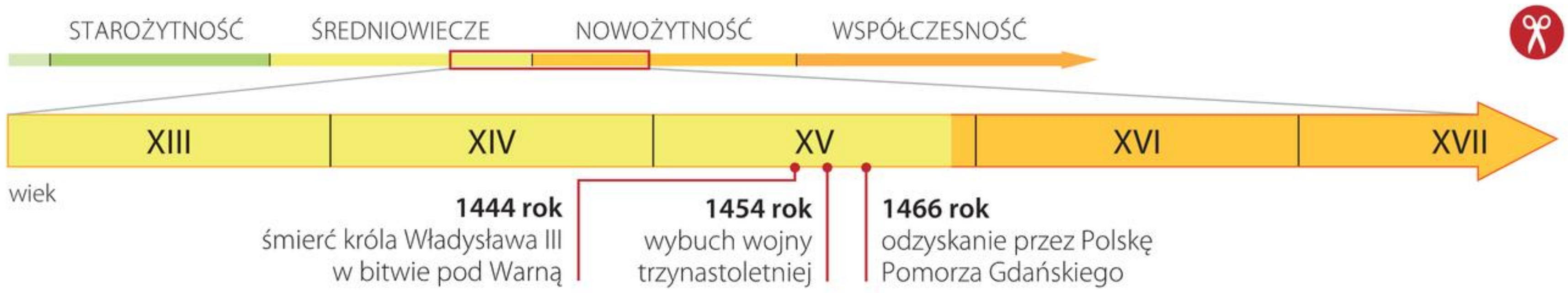

5 Czasy świetności dynastii Jagiellonów

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- jakie były okoliczności zawiązania i rozpadu polsko-węgierskiej unii personalnej,
- kiedy i w jakich okolicznościach Polska odzyskała Pomorze Gdańskie,
- na jaki czas przypadł okres świetności dynastii Jagiellonów.

Unia polsko-węgierska

Władysław Jagiełło zmarł po długim panowaniu w 1434 roku. Na polskim tronie zasiadł wówczas jego 10-letni syn, Władysław III. Do czasu pełnoletności króla, czyli przez cztery następne lata, faktyczne rządy w kraju sprawowała rada opiekuńcza. Przewodniczył jej wpływowy biskup krakowski **Zbigniew Oleśnicki**. W czasie panowania Jagiełły odgrywał on ważną rolę polityczną. Był zwolennikiem nowej unii Węgier z Polską. Sądził, że dzięki niej Polska będzie miała możliwość rozszerzenia swoich wpływów w Europie. Szansa na wprowadzenie tego planu w życie nadarzyła się, gdy zmarł bezpotomnie król Węgier. W 1440 roku Węgrzy obwołali Władysława swoim monarchą. Młody, 16-letni król stał się władcą dwóch królestw. Tak doszło do drugiej w dziejach Polski unii personalnej z Węgrami.

Śmierć króla w bitwie pod Warną

Władysław III objął tron Węgier w chwili, gdy temu państwu zagrażał turecki najazd. Wkrótce wybuchła wojna z Turcją (imperium osmańskim). Władysław, stojąc na czele węgierskich wojsk wspartych przez polskie rycerstwo, początkowo odnosił sukcesy. Dzięki temu zawarł pokój korzystny dla Królestwa Węgier. Jednak za namową papieskiego wysłannika Władysław zerwał warunki porozumienia i ruszył z armią na terytorium Turków. W **1444 roku** koło miejscowości **Warna** nad Morzem Czarnym, na terenie dzisiejszej Bułgarii, doszło do decydującej bitwy. Starcie zakończyło się zwycięstwem wojsk tureckich. Władysław III, król Polski i Węgier, poległ w boju. Od nazwy miejscowości, w pobliżu której stoczono bitwę, król przeszedł do historii jako **Władysław Warneńczyk**.

CIEKAWOSTKA

Po bitwie pod Warną nie odnaleziono ciała króla Władysława. Przez kolejne lata po Europie krążyły plotki o jego cudownym ocaleniu. Niektóre z nich głosiły, że władca wstąpił do klasztoru, a nawet że osiadł na portugalskiej wyspie – Maderze.

Bitwa pod Warną

Starcie wojsk króla Władysława z Turkami przedstawił Jan Matejko na swoim obrazie z 1879 roku. Dzieło polskiego malarza znajduje się obecnie w jednym z muzeów w stolicy Węgier – Budapeszcie.

Władysław Warneńczyk 1 jest centralną postacią obrazu. Malarz przedstawił władcę w trakcie odważnej szarży na wroga. Niektórzy badacze twierdzą, że król zbyt pochopnie poprowadził ostatni atak, podczas którego jego rycerze zostali rozbici przez doborową piechotę turecką.

Wojska tureckie 2 miały w bitwie trzykrotną przewagę nad armią chrześcijańską. Turkom udało się przekupić Wenecjan, którzy mieli wspomóc króla Władysława, lecz ostatecznie nie zjawili się na polu bitwy.

? Która armia miała w bitwie pod Warną przewagę liczebną?

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka

W chwili śmierci Władysława Warneńczyka rozpadła się unia polsko-węgierska. Po kilkuletnim okresie bezkrólewia, w 1447 roku, nowym królem Polski został młodszy syn Jagiełły, **Kazimierz Jagiellończyk**. Był on też jednocześnie wielkim księciem litewskim.

Kazimierz Jagiellończyk zasłynął jako energiczny władca. W przeciwieństwie do swojego starszego brata Władysława nie ulegał naciskom możnowładców. Ograniczył rolę wszechwładnego dotąd biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego oraz odsunął od władzy część wpływowych rodów. Rządząc, oparł się na średniozamożnym rycerstwie. Z jego grona powoływał wiernych sobie ludzi na stanowiska państwowe. Zapewnił sobie wpływ na obsadę wyższych stanowisk kościelnych. Biskupów mianowano odtąd spośród duchownych wskazanych przez króla.

Panowanie Kazimierza Jagiellończyka było pomyślnym okresem dla nauki i sztuki. Upowszechniała się oświata, powstawały nowe szkoły. Wysoką rangę odzyskiwała Akademia Krakowska. Studiował na niej między innymi **Mikołaj Kopernik**, późniejszy słynny astronom. Rozwijało się budownictwo w stylu gotyckim, zwłaszcza kościelne. Wzniesiono okazałe świątynie w Gnieźnie oraz w Gdańsku.

Kazimierz Jagiellończyk (*1427 †1492) to jeden z najwybitniejszych królów Polski. Czterej jego synowie zasiadali na tronach królewskich w Polsce, Czechach i na Węgrzech.

Wybuch wojny trzynastoletniej

W czasie panowania Kazimierza Jagiellończyka doszło do kolejnej wojny z zakonem krzyżackim. Sąsiadujące z Polską państwo zakonne od lat przeznaczało ogromne sumy na wojskowość. By sprostać tym wydatkom, władze zakonne nakładały wysokie podatki na swoich poddanych. Niezadowoleni z rządów krzyżackich rycerze oraz mieszczanie z największych miast założyli **Związek Pruski**. Organizacja ta domagała się dopuszczenia swoich przedstawicieli do udziału w rządach. Szukali oni oparcia w Królestwie Polskim.

Krzyżacy odpowiedzieli prześladowaniami Związku Pruskiego. Wówczas jego członkowie wypowiedzieli zakonowi posłuszeństwo i rozpoczęli antykrzyżackie powstanie. W tym czasie na ich prośbę król Polski wystawił dokument, na mocy którego włączył Pomorze Gdańskie i Prusy do Królestwa Polskiego. Stało się to przyczyną wojny Polski z zakonem krzyżackim, która wybuchła w **1454 roku**. Trwała aż trzynaście lat, dlatego jest nazywana **wojną trzynastoletnią**.

Prusy – terytorium państwa zakonu krzyżackiego obejmujące dzisiejszą Warmię i Mazury oraz należący do Rosji obwód kaliningradzki.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Jan Bażyński – prośba o przyłączenie Prus do Polski

W 1454 roku do Krakowa przybyli przedstawiciele Związku Pruskiego. Wśród nich był Jan Bażyński, który wygłosił mowę skierowaną do Kazimierza Jagiellończyka.

Nie tajno, miłościwy królu, tobie i twojej radzie, a podobno i narodom sąsiednim, ile krzywd i niegodziwości [...] *wycierpieliśmy od mistrza i zakonu pruskiego.* [...] *Komturowie* i posiadacze zamków* [nie cofali się] *bez przeprowadzenia sprawy, bez złożenia sądu, zabierać nam dobra i majątki, żony* [...] *i córki* [...] *porywać* [...]. *A tym, którzy się na takie krzywdy uskarżali zamiast wymierzania sprawiedliwości zdejmowano głowy* [karano śmiercią] *albo wydzierano mienie. Przyciśnieni tak wielką niedolą, uczyniliśmy wszyscy między sobą związek, abyśmy się od tylu cierpień zasłonić mogli.* [...] *cesarz* [...] *unieważniwszy wyrokiem swoim nasz związek, skazał nas* [...] *na wieczne poddaństwo mistrzowi i zakonowi* [...]. *Ten więc wyrok cesarza spowodował nas do wypowiedzenia posłuszeństwa Krzyżakom i podniesienia przeciw nim oręża* [...]. *W ciągu kilku dni orężem naszym przeszło dwadzieścia zdobyliśmy zamków, jako: Toruń, Gdańsk, Elbląg, Grudziądz, Lidzbark, Golub, Kowalewo, Gniew, Świecie, Papowo, Tucholę, Pasłęk, Królewiec* [...], *Brodnicę, Chełmno, Działdowo,* [...], *które naszej uległy władzy.* [...] *przeto udajemy się do Majestatu twego z prośbą, abyś raczył przyjąć za twoich i królestwa twego wieczystych poddanych i hołdowników, i wcielił do Królestwa Polskiego, od którego jesteśmy oderwani.*

*Komtur – tu: zwierzchnik części terytorium w państwie krzyżackim określanej jako komturia.

Źródło: K. Górski, *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, Poznań 1949, s. 30–31.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wymień powody wybuchu powstania antykrzyżackiego.
2. Wyjaśnij, o co prosi przywódca Związku Pruskiego.

Polska odzyskuje Pomorze Gdańskie

Początkowo spod władzy zakonu wyzwolono wiele miast, a wśród nich największe, jak Gdańsk, Elbląg czy Toruń. Wkrótce wojna przybrała jednak przebieg niepomyślny dla Polaków, którzy w 1454 roku ponieśli klęskę w bitwie pod Chojnicami. Krzyżacy odbili większość zbuntowanych miast. Dopiero po kilku latach walk szala zwycięstwa przechyliła się na korzyść strony polskiej. Rozbito wojska krzyżackie i odcięto je od posiłków przybywających z Europy Zachodniej. Dzięki temu Krzyżacy nie byli w stanie prowadzić dalszych walk. Zmusiło to zakon do podpisania z Polską **pokoju w Toruniu** w **1466 roku**.

Na mocy postanowień II pokoju toruńskiego Polska odzyskała **Pomorze Gdańskie** wraz z Malborkiem, ziemię chełmińską oraz biskupstwo warmińskie. Ziemie te określano odtąd jako **Prusy Królewskie**. Państwo zakonne, którego stolicę przeniesiono do Królewca, stało się lennem Polski jako **Prusy Zakonne**. Wielki mistrz został zmuszony do złożenia hołdu królowi Polski.

CIEKAWOSTKA

W 1457 roku krzyżacki zamek w Malborku, stolicy państwa zakonnego, dostał się w ręce polskie. Nie został jednak zdobyty zbrojnie. Polacy wykupili go z rąk wojsk najemnych, którym Krzyżacy zalegali z zapłatą żołdu.

Wojna trzynastoletnia

Przyczyna

- niezadowolenie rycerstwa i mieszczan pruskich ze zbyt wysokich podatków
- ogłoszenie przyłączenia Pomorza Gdańskiego i Prus do Polski

Wydarzenie

Wojna trzynastoletnia w latach **1454–1466**.

Skutek

- odzyskanie przez Polskę Pomorza Gdańskiego
- podporządkowanie państwa zakonu krzyżackiego Polsce

WARTO WIEDZIEĆ

Wojska zaciężne

W wojnie trzynastoletniej główną rolę odegrały wojska zaciężne. Były to oddziały zawodowych żołnierzy wynajmowanych do walki. Reprezentowały one wyższą wartość bojową niż niezdyscyplinowane i niewyćwiczone oddziały złożone z rycerstwa. W zamian za służbę otrzymywały regularną wypłatę (żołd). Żołnierze zaciężni mogli także liczyć na część łupów zdobytych w trakcie walk z wrogiem. Strona polska uzyskała na opłacenie wojsk zaciężnych wsparcie finansowe od walczących z zakonem bogatych miast: Gdańska, Torunia, Elbląga. Umożliwiło to wzmocnienie sił polskich i ostateczne pokonanie zakonu.

? Jakie korzyści przynosiła żołnierzom służba najemna?

Piechota zaciężna walczyła za pomocą mieczy i berdyszy, czyli szerokich toporów osadzonych na długich drzewcach. Piechurzy używali również tarcz, kusz oraz różnego rodzaju maczug.

Jagiellonowie na tronach Polski, Czech i Węgier

W 1454 król Kazimierz Jagiellończyk ożenił się z Elżbietą z dynastii Habsburgów, sprawującej rządy w Austrii. Z tego małżeństwa narodziło się trzynaścioro dzieci, w tym sześciu synów. Czterech z nich zostało królami. Władcami Polski byli kolejno: Jan Olbracht, Aleksander i Zygmunt. Dwaj ostatni władali również Litwą jako wielcy książęta litewscy. Najstarszy z synów, Władysław Jagiellończyk, w 1471 roku objął tron czeski, a w 1490 roku, po śmierci króla Węgier, został wybrany na władcę także tego państwa.

Pod koniec XV wieku dynastia Jagiellonów osiągnęła apogeum, czyli szczyt, swojej świetności. Jej przedstawiciele panowali w czterech państwach: **Polsce**, **Litwie**, **Czechach** i **Węgrzech**. Okres ten nie trwał jednak długo. Po śmierci Władysława zarówno korona czeska, jak i węgierska przeszła w ręce jego syna Ludwika, który zginął w bitwie z Turkami w 1526 roku. Ponieważ nie miał potomka, tron w tych państwach, na mocy wcześniej zawartych układów, przypadł władcy z dynastii Habsburgów.

Elżbieta Habsburżanka (∗1436 †1505) była królową Polski, lecz po ojcu – Albrechcie Habsburgu – dziedziczyła także tron Czech i Węgier. Ze względu na to, że czterech jej synów zostało koronowanych, królowa często nazywana jest „matką królów".

Europa Środkowo-Wschodnia w czasach Jagiellonów

LEGENDA

- Królestwo Polskie w 1480 roku
- ziemie zależne od Królestwa Polskiego
- Wielkie Księstwo Litewskie w 1480 roku
- ziemie zależne od Wielkiego Księstwa Litewskiego
- ziemie zależne od Królestwa Czeskiego
- granice państw we władaniu Jagiellonów w 1494 roku
- granice cesarstwa
- wyprawa Władysława III Warneńczyka w 1444 roku
- Toruń – ważniejsze miasta Związku Pruskiego
- ważniejsze bitwy
- ważniejsze traktaty

PRACA Z MAPĄ

1. Wymień nazwy państw będących pod panowaniem władców z dynastii Jagiellonów.
2. Podaj nazwy ziem zależnych od Królestwa Polskiego.

Polska i Węgry

W przeszłości losy Polski i Węgier splatały się niejednokrotnie. Ilustruje to popularne dziś powiedzenie: *Polak – Węgier, dwa bratanki i do szabli, i do szklanki*. W XIX wieku, gdy oba narody walczyły o niepodległość, Polacy wspomagali powstania narodowe na Węgrzech. Gdy w 1920 roku Polska toczyła wojnę z Rosją bolszewicką, Węgry przekazały jej broń i amunicję. W 1956 roku w Polsce wybuchły strajki przeciw władzy komunistycznej, które spotkały się z poparciem na Węgrzech. Obecnie Polska i Węgry są członkami NATO i Unii Europejskiej. Od 1991 roku wraz z Czechami i Słowacją tworzą Grupę Wyszehradzką, której celem jest współpraca polityczna i gospodarcza państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Spotkania premierów Polski, Czech, Słowacji i Węgier są organizowane co pół roku. Oprócz tego raz do roku odbywają się zjazdy prezydentów państw Grupy Wyszehradzkiej. Nazwa grupy pochodzi od węgierskiego miasta Wyszehrad, gdzie w 1991 roku doszło do pierwszego spotkania prezydentów Polski, Węgier i ówczesnej Czechosłowacji.

? Jakie państwa wchodzą w skład Grupy Wyszehradzkiej?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. Po śmierci Władysława Jagiełły, w 1434 roku, królem Polski został jego syn – Władysław. Po kilku latach, w wyniku zabiegów dyplomatycznych biskupa Oleśnickiego, władca objął także tron Węgier. W 1444 roku król Władysław poniósł śmierć w bitwie z Turkami pod Warną. Z tego powodu do historii przeszedł jako Władysław Warneńczyk.
2. Następcą Władysława Warneńczyka został jego brat – Kazimierz Jagiellończyk. Okres rządów tego władcy był bardzo pomyślny dla Polski. Nastąpił wówczas rozwój gospodarczy i kulturalny kraju.
3. W latach 1454–1466 Kazimierz Jagiellończyk toczył z zakonem krzyżackim wojnę zwaną trzynastoletnią. Konflikt zakończył się zwycięstwem Polski. Na mocy pokoju w Toruniu Królestwo Polskie odzyskało Pomorze Gdańskie.
4. Na przełomie XV i XVI wieku dynastia Jagiellonów oprócz Polski i Litwy rządziła także w Czechach i na Węgrzech.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, dlaczego król Polski i Węgier – Władysław – otrzymał przydomek „Warneńczyk".
2. Powiedz, w jakich okolicznościach Polska odzyskała dostęp do Morza Bałtyckiego.
3. Wymień państwa, którymi rządzili Jagiellonowie na przełomie XV i XVI wieku.
4. ★ Porównaj warunki pierwszego pokoju toruńskiego zawartego między Polską i Litwą a zakonem krzyżackim w 1411 roku z postanowieniami drugiego pokoju w 1466 roku. Oceń, który z traktatów przyniósł Polsce i Litwie większe korzyści. Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. **Miniprojekt**
   Zamieśćcie w tabeli sukcesy oraz porażki władców z dynastii Jagiellonów w XV wieku. Oznaczcie ich najważniejsze, Waszym zdaniem, osiągnięcie. Spróbujcie też określić, co było największą porażką polityki Jagiellonów.

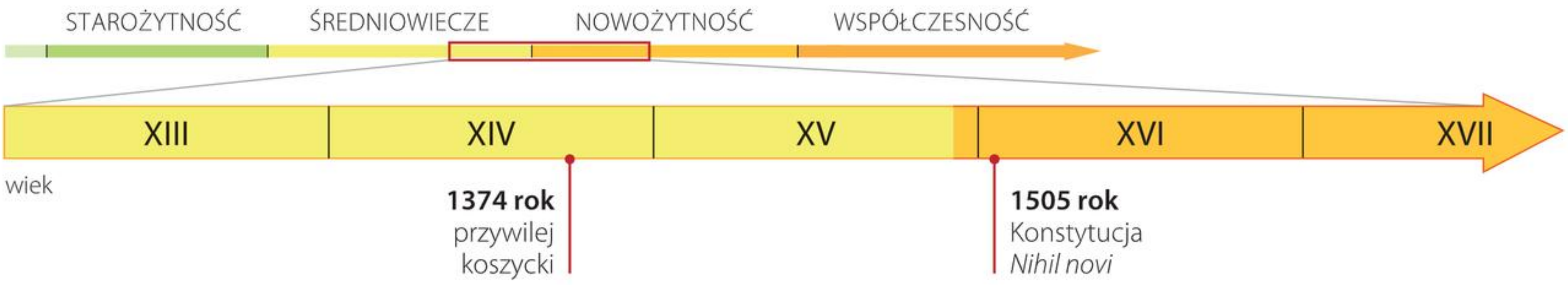

6 Monarchia stanowa w Polsce

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:
- jakie są różnice między monarchią patrymonialną i stanową,
- w jaki sposób polskie rycerstwo stało się szlachtą,
- jakie przywileje otrzymała szlachta od władców Polski.

Monarchia patrymonialna

W czasach pierwszych Piastów całe państwo – w tym cała ziemia – było uważane za prywatną i dziedziczną własność panującego, który rządził nim samodzielnie i dożywotnio. Taki rodzaj rządów określamy nazwą **monarchia patrymonialna**. Termin pochodzi od łacińskiego słowa *patrimonium*, które można przetłumaczyć jako „ojcowizna”, „majątek dziedziczny”.

Monarchia stanowa

W XIII i XIV wieku na ziemiach polskich wykształciło się społeczeństwo podzielone na **stany**, czyli określone grupy ludzi. O przynależności do danego stanu decydowały przede wszystkim urodzenie, posiadany majątek, wykonywana praca, a także prawa i obowiązki. W Polsce wykształciły się cztery stany – duchowieństwo, rycerstwo, mieszczaństwo i chłopstwo.

Przedstawiciele poszczególnych stanów nie mieli równych praw i obowiązków. Najbardziej uprzywilejowane były rycerstwo i duchowieństwo. Wynikało to z faktu, że często słabi książęta potrzebowali ich wsparcia dla swoich rządów. W zamian za nie rycerze i duchowni otrzymywali od władcy na własność majątki ziemskie. Z czasem zaczęli żądać również przyznania **przywilejów**. Dawały one tym stanom liczne korzyści. Władca musiał na przykład uzgadniać z nimi podejmowane decyzje. Były też zwolnione z obowiązku płacenia wielu danin i świadczenia posług. Wskutek tego władza panującego malała, a rycerstwo i duchowieństwo zyskiwały coraz większy wpływ na rządy w państwie, które nie było już uważane za własność panującego. Rodzaj rządów, w których władza monarchy została ograniczona na rzecz stanów, nazywamy **monarchią stanową**.

CIEKAWOSTKA

Najwcześniej przywileje zaczęło uzyskiwać duchowieństwo. W XIII wieku zostało obdarzone przez książąt piastowskich szeregiem przywilejów, między innymi przywilejem sądowym. Na jego mocy duchowni nie podlegali prawu i sądom książęcym, tylko kościelnym, co stawiało ten stan poza władzą monarchy.

Jak narodził się stan szlachecki?

W XIV i XV wieku w Europie zaszły istotne zmiany. Dotyczyły one między innymi wojskowości, w tym uzbrojenia. Stosowano coraz lepsze kusze i broń palną, przed którymi nie chroniła rycerska zbroja. Rycerze przestali być najważniejszą siłą bojową ówczesnych armii. Ich miejsce na polach bitew zajmowały coraz częściej wojska zaciężne, czyli zawodowa armia. Były one skuteczniejsze w walce niż rycerstwo.

W tym okresie coraz bardziej opłacalna stawała się uprawa ziemi. Sprzedaż zboża przynosiła większe zyski niż wyprawy wojenne. W tej sytuacji rycerze, zamiast walczyć, zaczęli więcej czasu poświęcać na zarządzanie swoimi majątkami ziemskimi. Tak powstała grupa społeczna nazywana **szlachtą**. Jej członkowie odczuwali dumę z przynależności do tego stanu i rycerskiej przeszłości swoich przodków.

Szlachta dążyła do zwiększenia produkcji rolnej, dlatego powiększała swoje gospodarstwa. Osiedlano w nich chłopów, którzy za prawo użytkowania ziemi musieli odrabiać pańszczyznę. Z czasem niektóre dawne rody rycerskie zgromadziły olbrzymie majątki ziemskie.

CIEKAWOSTKA

Stan szlachecki był stanem zamkniętym. Oznacza to, że nie można było zostać jego przedstawicielem inaczej, niż poprzez urodzenie się w rodzinie szlacheckiej. Jedynie w uznaniu wyjątkowych zasług monarcha mógł nadać na przykład mieszczaninowi godność szlachecką.

Pańszczyzna – przymusowa praca w polu, usługa świadczona przez chłopa na rzecz właściciela gruntu w zamian za możliwość użytkowania ziemi.

– TEKST ŹRÓDŁOWY –

Nabycie i utrata szlachectwa

Szymon Starowolski, pisarz żyjący na przełomie XVI i XVII wieku, opisał, w jaki sposób można było uzyskać i stracić szlachectwo.

Zaliczani do szlachty ci tylko być mogą, których przodkowie, za męstwo do tego stanu wprowadzeni, znakiem rodowym [herbem] *byli obdarowani, albo którzy teraz sami męstwem swoim klejnot* [herb] *uzyskali* [...]. *A znowu traci się szlachectwo tymi dwoma sposobami: na mocy królewskiego dekretu* [rozporządzenia] *za popełnienie czynu haniebnego lub ohydnej jakiej zbrodni albo za pospolitą chęć zarobkowania, jeśli ktoś mianowicie poniechawszy wojska i ziemiańskiego zajęcia, kupiectwem się zajmie bądź karczmarstwem, czy sztuce jakiej mechanicznej* [rzemiosłu] *się poświęci.* [...]

Źródło: Szymon Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, przekład, wstęp i komentarze A. Piskadło, Kraków 1976, s. 126.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jak można było stać się szlachcicem.
2. Odpowiedz, co powodowało utratę szlachectwa.

Szabla, podobnie jak herb, była oznaką przynależności do stanu szlacheckiego. Początkowo mogli ją nosić wyłącznie szlachcice. Z czasem prawo do noszenia tego rodzaju broni uzyskali także mieszkańcy niektórych miast, na przykład Krakowa.

– INFOGRAFIKA –

Od rycerstwa do szlachty

Proces tworzenia się stanu szlacheckiego i zdobywania przez niego coraz silniejszej pozycji w państwie trwał ponad 100 lat. W tym czasie kolejni władcy nadawali szlachcie przywileje, które zwiększały jej uprawnienia, ale też zapewniały konkretne korzyści panującym. Jednocześnie ograniczano prawa mieszczan i chłopów.

Strój i uzbrojenie rycerskie pochodzące z przełomu XIV i XV wieku.

KORZYŚCI SZLACHTY

Przywilej koszycki, 1374 rok
– Władca obniży podatki dla szlachty.
– Nie będzie nowych podatków bez zgody rycerstwa.
– Król pokryje koszty służby rycerzy za granicami kraju.
– Władca wykupi pojmanych rycerzy z niewoli.
– Wszystkie urzędy będą obejmowali tylko Polacy.

Przywilej czerwiński, 1423 rok
– Król nie zajmie majątku szlachcica bez wyroku sądu.
– Funkcji sędziego i starosty nie będzie mogła pełnić ta sama osoba.

Przywilej jedlnieńsko-krakowski, 1430 i 1433 rok
– Król nie uwięzi żadnego szlachcica bez wyroku sądu.
– Wyższe stanowiska kościelne mogą sprawować tylko szlachcice.

1370 | 1380 | 1390 | 1400 | 1410 | 1420 | 1430 | 1440

Ludwik Węgierski (1370–1382)

Władysław II Jagiełło (1386–1434)

Władysław III Warneńczyk (1434–1444)

KORZYŚCI KRÓLA

Córka Ludwika Węgierskiego będzie mogła dziedziczyć po nim tron.

Szlachta weźmie udział w wojnie z zakonem krzyżackim.

Syn Władysława Jagiełły będzie mógł objąć po nim tron.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wymień okoliczności, które zmuszały władców do przyznawania szlachcie przywilejów.
2. Oceń, które przywileje przyznane szlachcie były, Twoim zdaniem, najważniejsze.
★3. Określ, który z władców przyznał szlachcie największe uprawnienia. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Przywilej cerekwicko-nieszawski, 1454 rok

– Król potwierdzi wszystkie dotychczasowe przywileje.
– Władca nie ustanowi nowych praw i nie zwoła wojska bez zgody sejmików.

Przywilej piotrkowski, 1496 rok

– Zakazano sprawowania urzędów i godności państwowych przez mieszczan.
– Zwolniono szlachtę z opłat celnych za przewóz towarów.

Konstytucja *Nihil novi*, 1505 rok

Żadne nowe prawa nie zostaną ustanowione bez zgody senatu i posłów reprezentujących ogół szlachty.

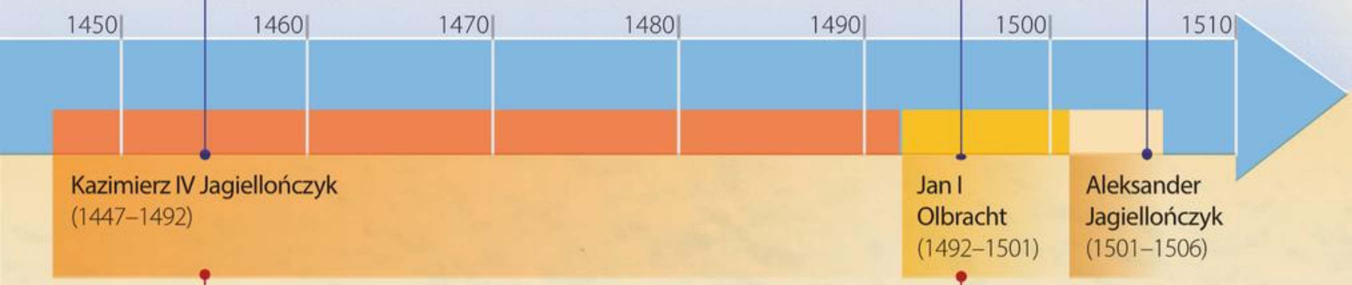

Szlachta weźmie udział w wojnie trzynastoletniej.

Szlachta weźmie udział w wyprawie wojskowej na Mołdawię.

Strój szlachecki powszechny wśród szlachty w drugiej połowie XVI wieku.

Przywileje szlacheckie

Szlachta dążyła do zapewnienia sobie uprzywilejowanej pozycji w państwie, często kosztem innych stanów – mieszczaństwa i chłopstwa. W **1374 roku** król Ludwik Węgierski nadał w **Koszycach** pierwszy przywilej dotyczący całej szlachty polskiej. Na jego mocy uzyskała ona między innymi sześciokrotne zmniejszenie podatku od posiadanego gruntu oraz zapewnienie, że król bez jej zgody nie nałoży nowych podatków. W zamian szlachcice zgodzili się, aby po śmierci króla Ludwika na polskim tronie zasiadła jedna z jego córek.

Panowanie Jagiellonów przyniosło wzrost liczby przywilejów, głównie dla stanu szlacheckiego. Przywileje sprawiły, że szlachta zaczęła mieć decydujący wpływ na funkcjonowanie państwa. Potwierdzeniem pozycji tego stanu stała się konstytucja ***Nihil novi*** z **1505 roku**, co po łacinie oznacza „nic nowego". Odtąd król nie mógł wydać żadnego prawa bez zgody przedstawicieli szlachty. Jednocześnie już pierwsi królowie z dynastii Jagiellonów utracili dużą część majątków królewskich, dając je możnym pod zastaw pożyczanych sum. Osłabiło to dodatkowo pozycję monarchy wobec szlachty.

Konstytucja (sejmowa) – tu: uchwała sejmowa, w dawnej Polsce prawo ustanowione przez sejm.

Sejm walny

Wyrazem wysokiej pozycji szlachty w państwie był udział jej reprezentantów w obradach sejmu walnego. Po raz pierwszy został on zwołany w 1493 roku. Podczas obrad sejmu władca, senatorowie oraz przedstawiciele szlachty podejmowali decyzje w najważniejszych dla państwa sprawach.

1. **Król Aleksander Jagiellończyk** został ukazany w centralnej części ilustracji. Ponad jego głową umieszczono godła Polski i Litwy.
2. **Senat** wywodził się z rady królewskiej, która w średniowieczu doradzała królowi w najważniejszych sprawach. Obradom senatu przewodniczył najczęściej król.
3. **Izba poselska** obradowała pod przewodnictwem marszałka sejmu. W trakcie jej posiedzeń posłowie uzgadniali treść uchwał, a następnie wnioski z dyskusji przedstawiali królowi i senatorom.

Obrady sejmu walnego zostały przedstawione na ilustracji z wydrukowanego w 1506 roku kodeksu zwanego Statutem Łaskiego.

? Kto przewodniczył obradom izby poselskiej?

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

W dzisiejszych czasach, w przeciwieństwie do epoki monarchii stanowej, nie ma w polskim społeczeństwie uprzywilejowanych grup ludności. Wszyscy obywatele Rzeczypospolitej Polskiej, niezależnie od swojego pochodzenia czy majątku, są równi wobec prawa. Mówi o tym jeden z punktów polskiej konstytucji: *Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne*. Mają również identyczne obowiązki, takie jak przestrzeganie prawa czy płacenie podatków. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku to zbiór najważniejszych praw obowiązujących w naszym państwie.

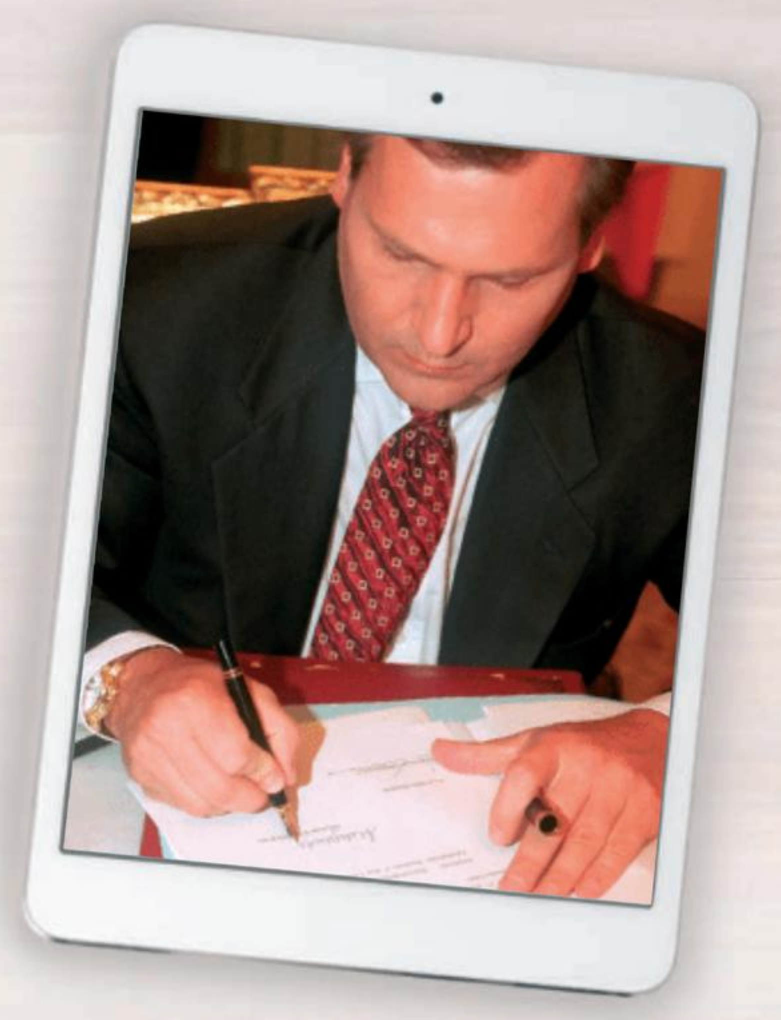

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej została uchwalona za prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego.

? Co znaczy, że obywatele Polski są równi wobec prawa?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W monarchii patrymonialnej władca sprawuje nieograniczoną władzę, a państwo jest uważane za jego prywatną własność. W monarchii stanowej z kolei władza monarchy była ograniczona poprzez prawa przysługujące stanom społecznym, w Polsce – głównie szlachcie i duchowieństwu.
2. W XIV i XV wieku rycerstwo przekształciło się w szlachtę. Rycerze stali się posiadaczami ziemskimi, których głównym źródłem dochodów nie były już wyprawy wojenne, lecz uprawa ziemi i sprzedaż jej płodów.
3. Królowie Polski, by zyskać poparcie szlachty, nadawali jej przywileje. Dzięki nim szlachta zdobyła duże uprawnienia, których nie mieli przedstawiciele mieszczaństwa i chłopstwa. Szlachcice byli zwolnieni z większości podatków. Ludność zamieszkująca majątki szlachty podlegała ich władzy, a nie władzy króla. Szlachta miała także duży wpływ na rządy w państwie, gdyż król nie mógł bez jej zgody ustanawiać nowych praw.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Porównaj uprawnienia przysługujące władcy sprawującemu rządy w monarchii patrymonialnej i stanowej.
2. Wyjaśnij, dlaczego w XIV i XV wieku rycerstwo zaczęło poświęcać się zarządzaniu majątkami ziemskimi.
3. Omów jeden z przywilejów szlacheckich nadanych przez polskiego władcę. Wymień korzyści, jakie przyniósł on królowi i szlachcie.
4. ★ Wytłumacz, jak nadawanie szlachcie kolejnych przywilejów wpływało na pozycję króla w państwie.
5. **Miniprojekt**
   Sformułujcie propozycje przywilejów, które moglibyście jako uczniowie uzyskać od władz szkoły. Podzielcie się na kilkuosobowe zespoły. Każdy z nich przygotuje dwie propozycje specjalnych praw, które moglibyście otrzymać. Zaprezentujcie na forum klasy wszystkie propozycje. Następnie spróbujcie określić, jak każdy z przywilejów wpłynąłby na funkcjonowanie Waszej klasy.

VII PODSUMOWANIE

Wykonaj w zeszycie

1 Powiedz, który z książąt piastowskich i w jakim celu sprowadził na ziemie polskie zakon krzyżacki.

2 Określ, której postaci dotyczy każdy z opisów.

- Był ostatnim królem Polski z dynastii Piastów. Założył pierwszy uniwersytet na ziemiach polskich.
- Pochodziła z dynastii Andegawenów. W wieku niespełna dwunastu lat zasiadła na polskim tronie. Dzięki zapisom jej testamentu wznowiła działalność Akademia Krakowska.
- Był młodszym synem Władysława Jagiełły. Dzięki zwycięstwu nad zakonem krzyżackim w wojnie trzynastoletniej przyłączył do Polski Pomorze Gdańskie.
- Początkowo był władcą niewielkiego księstwa na Kujawach. Udało mu się jednak opanować dużą część polskich ziem i zdobyć koronę królewską. Jego koronacja w 1320 roku jest uważana za koniec rozbicia dzielnicowego.
- Był wielkim mistrzem zakonu krzyżackiego. Zginął w bitwie pod Grunwaldem, w której dowodził armią krzyżacką.

3 Powiedz, o którym władcy Polski mówi się, że *Zastał Polskę drewnianą, a zostawił murowaną*. Wyjaśnij znaczenie tego powiedzenia.

4 Uporządkuj chronologicznie podane wydarzenia z historii Polski.

bitwa pod Płowcami, sprowadzenie Krzyżaków do Polski, unia w Krewie, uczta u Wierzynka, bitwa pod Grunwaldem

5 Wymień państwa, które zawarły w 1385 roku unię w Krewie. Podaj skutki tego wydarzenia.

6 Wyjaśnij znaczenie podanych pojęć.

pańszczyzna, przywilej, Związek Pruski

7 Wyjaśnij, od czego pochodzą przydomki wymienionych niżej władców.

- Władysław Wygnaniec.
- Władysław Łokietek.
- Władysław Warneńczyk.

8 Powiedz, na czym polega unia personalna. Podaj przykład państwa, z którym Polska była związana takim rodzajem unii.

9 Wymień państwa, którymi na przełomie XV i XVI wieku władali przedstawiciele dynastii Jagiellonów.

SŁOWNICZEK HISTORYCZNY

A

Agora – w starożytnej Grecji: plac w centrum miasta, na którym ludzie spotykali się, handlowali i oddawali cześć bogom.

Akademia Krakowska – najstarsza uczelnia wyższa w Polsce, założona w 1364 roku przez króla Kazimierza Wielkiego.

Akropol – w starożytnej Grecji: wzgórze rozciągające się ponad miastem-państwem. Wznoszono na nim posągi bóstw i świątynie. W czasie ataku nieprzyjaciół pełniło funkcję twierdzy.

Apostołowie – uczniowie Jezusa z Nazaretu, którzy upowszechniali jego nauki.

Ariowie – koczowniczy lud, który około 1500 roku p.n.e. podbił Indie.

B

Barbarzyńca – dla starożytnych Greków: każdy cudzoziemiec; dla Rzymian: przedstawiciel cywilizacji spoza Imperium Rzymskiego.

Bazylika – w starożytnym Rzymie budowla pełniąca funkcję sądu lub hali targowej; świątynia chrześcijańska.

Bezkrólewie – okres od śmierci bądź ustąpienia władcy do koronacji jego następcy.

Biblia – święta księga judaizmu i chrześcijaństwa. Biblia hebrajska obejmuje księgi Starego Testamentu, a chrześcijańska księgi Starego i Nowego Testamentu.

Bizancjum – nazywane również cesarstwem wschodniorzymskim lub cesarstwem bizantyjskim, powstało po podziale Imperium Rzymskiego w 395 roku. Koniec państwa nastąpił w 1453 roku.

Bliski Wschód – obszar leżący na styku trzech kontynentów: Europy, Azji i Afryki.

Burmistrz – najważniejszy urzędnik w średniowiecznym mieście. Przewodniczył posiedzeniom rady miejskiej i dbał, aby uchwalane przez nią prawa były przestrzegane.

C

Cech – organizacja skupiająca rzemieślników jednej specjalności, powołana w celu ochrony ich interesów.

Cesarstwo – państwo, w którym pełnię władzy posiadał cesarz; forma sprawowania rządów w państwie rzymskim między I wiekiem p.n.e. a V wiekiem n.e.

Chrześcijaństwo – religia monoteistyczna, której podstawą są nauki Jezusa z Nazaretu.

Cło – opłata pobierana od przywozu i wywozu towarów.

Cywilizacja – rozwinięte społeczeństwo, które budowało miasta, posługiwało się pismem oraz stworzyło własne państwo.

D

Daleki Wschód – obszar wschodniej Azji leżący nad Oceanem Spokojnym.

Danina – obowiązkowa opłata na rzecz władcy w postaci zboża, bydła, wyrobów rzemieślniczych lub pieniędzy.

Demokracja – sprawowanie władzy przez wszystkich wolnych obywateli. Określenie to pochodzi od greckich słów *demos* (lud) i *kratos* (władza) i oznacza „władzę ludu".

Dialog – rozmowa dwóch osób.

Dogmaty – główne prawdy wiary, uznawane za objawione przez samego Boga i określane przez Kościół.

Drużyna – za panowania pierwszych Piastów: wojowie pełniący funkcje straży przybocznej władcy i strzegący granic państwa.

Dyktator – urzędnik w starożytnym Rzymie sprawujący nieograniczoną władzę przez 6 miesięcy. Był powoływany przez senat w sytuacji, kiedy państwu zagrażało niebezpieczeństwo.

Dynastia – ród panujący, w którym władza przechodzi z ojca na najstarszego potomka: syna lub córkę.

E

Edykt mediolański – dokument wydany w 313 roku przez cesarza rzymskiego Konstantyna Wielkiego, zezwalający na swobodne wyznawanie chrześcijaństwa.

Ekskomunika – klątwa, największa kara w Kościele, polegająca na wykluczeniu ze wspólnoty wiernych.

Epoka brązu – okres w dziejach ludzkości, w którym do wyrabiania ozdób, narzędzi i broni wykorzystywano stop miedzi i cyny zwany brązem.

Epoka kamienia – okres w dziejach ludzkości, w którym głównym surowcem do wyrobu narzędzi i broni był kamień.

Epoka żelaza – okres w dziejach ludzkości, w którym opanowano sztukę wytwarzania narzędzi i broni z żelaza. Rozpoczął się około 1200 roku p.n.e.

F

Falanga – szyk bojowy greckiej piechoty. Tworzyli go hoplici ustawieni w szeregi, którzy wzajemnie chronili się za pomocą zachodzących na siebie tarcz.

Faraon – tytuł używany przez władców starożytnego Egiptu.

Filozofia – nauka zajmująca się rozważaniem najważniejszych dla człowieka spraw, takich jak sens życia czy powstanie świata.

Forum Romanum – plac w centrum Rzymu, na którym w starożytności toczyło się życie polityczne i gospodarcze państwa rzymskiego. Wokół niego wznosiły się najważniejsze obiekty w mieście, w tym budynek senatu i liczne świątynie.

G

Galia – teren dzisiejszej Francji, w starożytności prowincja cesarstwa rzymskiego.

Giermek – w średniowieczu: młodzieniec pełniący służbę przy rycerzu. Po wykazaniu się posłuszeństwem i odwagą w bitwie mógł przystąpić do stanu rycerskiego.

Gladiator – w starożytnym Rzymie: niewolnik, jeniec wojenny lub skazaniec specjalnie szkolony do walk na arenie.

Gotycki styl – styl w sztuce, który w XII wieku ukształtował się we Francji. Budowle gotyckie charakteryzują się strzelistymi wieżami, wysokimi oknami z witrażami oraz murami wspartymi na przyporach.

Gród – osada obronna wzniesiona w trudnym do zdobycia miejscu.

H

Hellada – określenie starożytnej Grecji.

Heros – w mitologii greckiej: półbóg, bohater, którego jedno z rodziców było bogiem, a drugie – człowiekiem.

Hieroglify – odmiana pisma obrazkowego używana w starożytnym Egipcie.

Hinduizm – politeistyczne wierzenia w Indiach.

Hołd lenny – uroczysta ceremonia, podczas której senior nadawał lenno wasalowi.

Hoplita – ciężkozbrojny pieszy wojownik w armii starożytnej greckiej polis.

Hoplon – duża okrągła tarcza, będąca częścią uzbrojenia hoplity.

Hunowie – koczownicze plemię z Azji, które wywołało wielką wędrówkę ludów.

I

Igrzyska olimpijskie – w starożytności: zawody sportowe organizowane w mieście Olimpia ku czci najważniejszego greckiego boga – Zeusa. Obecnie igrzyska to międzynarodowa impreza, podczas której sportowcy rywalizują w różnych dyscyplinach.

Iliada – dzieło napisane prawdopodobnie przez starożytnego greckiego poetę Homera w VIII wieku p.n.e. Opowiada o wojnie trojańskiej.

Imperium Rzymskie – starożytne państwo rzymskie wraz z podległymi mu prowincjami.

Insygnia królewskie – oznaka władzy królewskiej: korona, berło oraz jabłko królewskie.

Inwestytura – prawo nadawania stanowisk kościelnych.

Islam – religia wyznawana przez muzułmanów.

Jagiellonowie – dynastia panująca w Polsce od XIV do XVI wieku. Jej założycielem był król Władysław Jagiełło.

Judaizm – monoteistyczna religia Żydów, wierzących w boga Jahwe.

Kanał nawadniający – rów doprowadzający wodę z rzeki do oddalonych od niej pól.

Karolingowie – dynastia rządząca w państwie Franków.

Kasta – w Indiach: zamknięta grupa społeczna, do której należy się dziedzicznie.

Klasztor – zespół budynków, w których zamieszkuje wspólnota zakonna.

Koczowniczy tryb życia – tryb życia polegający na nieustannym przemieszczaniu się z miejsca na miejsce w poszukiwaniu pożywienia.

Kodeks – zbiór przepisów prawnych.

Kodeks Hammurabiego – jeden z najstarszych zbiorów przepisów prawa, spisany na polecenie władcy Babilonii, Hammurabiego.

Kodeks Justyniana – zbiór przepisów prawa rzymskiego, spisany w VI wieku na polecenie cesarza Justyniana Wielkiego.

Koloseum – największy amfiteatr w Rzymie, zbudowany w I wieku n.e. Odbywały się w nim walki gladiatorów i dzikich zwierząt.

Komedia – przedstawienie teatralne o żartobliwym charakterze.

Konkordat – umowa zawierana między papieżem jako zwierzchnikiem Kościoła katolickiego a danym państwem.

Konsul – urzędnik w starożytnym Rzymie zwołujący obrady senatu i zgromadzenia ludowego. W trakcie wojny dowodził armią. Na urząd konsula wybierane były dwie osoby.

Koran – święta księga islamu.

Krucjaty – inaczej wyprawy krzyżowe, których uczestnicy chcieli wyzwolić Ziemię Świętą z rąk Turków.

Krzyżacy – zakon rycerski założony pod koniec XII wieku w Jerozolimie. Na ziemie polskie Krzyżaków sprowadził książę Konrad Mazowiecki w 1226 roku.

Krzyżowcy – uczestnicy krucjat (wypraw krzyżowych).

Kultura hellenistyczna – kultura powstała z połączenia kultury greckiej i krajów Wschodu po podbojach Aleksandra Wielkiego.

Kurhan – mogiła w kształcie kopca.

Kwestor – urzędnik w starożytnym Rzymie, który odpowiadał za pobór podatków.

Legion – oddział w armii Imperium Rzymskim liczący około 4 tysięcy żołnierzy.

Lenno – w systemie feudalnym: ziemia nadawana przez seniora wasalowi w zamian za wierną służbę i pomoc zbrojną.

Limes – system umocnień wzniesiony na granicach Imperium Rzymskiego.

Lokacja – dawniej: założenie nowego miasta lub wsi. Wiązała się z wydawaniem dokumentu lokacyjnego, który określał między innymi prawa i obowiązki mieszkańców nowo powstałej osady.

Ława miejska – dawniej: organ samorządu miejskiego sprawujący funkcje sądownicze.

Majordom – urzędnik zarządzający dworem i dobrami królewskimi w państwie Franków.

Marchia – przygraniczny okręg administracyjny w państwie Franków.

Margrabia – w średniowieczu: zwierzchnik prowincji przygranicznej, czyli marchii.

Mezopotamia – obszar rozciągający się między rzekami Eufrat i Tygrys.

Mity – opowieści o życiu oraz czynach bogów i herosów. Wyjaśniały, jak powstał świat, pochodzenie bóstw oraz ludzi.

Monarchia – system sprawowania rządów w państwie, w którym pełnia władzy dożywotnio należy do monarchy – cesarza, króla lub księcia.

Monarchia patrymonialna – rodzaj rządów, gdzie państwo było uważane za prywatną i dziedziczną własnością panującego, w którym monarcha posiadał pełnię władzy.

Monarchia stanowa – monarchia o ograniczonej władzy władcy na rzecz stanu szlacheckiego i duchownego.

Monoteizm – wiara w jednego boga.

Oaza – miejsce na obszarze pustynnym, w którym występuje woda pitna.

Odyseja – dzieło napisane prawdopodobnie przez starożytnego greckiego poetę Homera w VIII wieku p.n.e. Opowiada o powrocie króla Odyseusza do rodzinnej Itaki po zakończeniu wojny trojańskiej.

Olimp – góra, na której według wierzeń starożytnych Greków mieszkali najważniejsi bogowie.

Olimpia – starożytne miasto greckie, w którym odbywały się najsłynniejsze igrzyska ku czci boga Zeusa.

Olimpiada – w starożytnej Grecji czteroletni okres między igrzyskami. Dawni Grecy liczyli upływające lata według kolejnych olimpiad.

Osady służebne – osady, których mieszkańcy wykonywali prace na rzecz dworu – hodowali konie lub wytwarzali broń czy żywność.

Osiadły tryb życia – tryb życia polegający na osiedleniu się w danym miejscu w celu uprawy roślin i hodowli zwierząt.

Palatyn – w średniowieczu urzędnik zarządzający dworem panującego.

Palestyna – kraina obejmująca wąski i górzysty pas ziemi między rzeką Jordan a wybrzeżem Morza Śródziemnego.

Pańszczyzna – przymusowa praca w polu, usługa świadczona przez chłopa na rzecz właściciela gruntu w zamian za możliwość użytkowania ziemi.

Papirus – materiał pisarski powstały z trzciny rosnącej nad Nilem. Wytwarzano z niego długie zwoje, na których zapisywano teksty.

Pasowanie na rycerza – uroczystość nadania tytułu rycerskiego. W jej trakcie przyszły rycerz składał przysięgę wierności swojemu zwierzchnikowi.

Patriarcha – w kościołach wschodnich: najwyższy dostojnik kościelny.

Patrycjat (Patrycjusze) – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, którą tworzyli ludzie pochodzący z bogatych i znaczących rodów (arystokraci). Dysponowali

pełnymi prawami politycznymi – mieli możliwość obejmowania urzędów.

Pax Romana – pokój, który panował na obszarze Imperium Rzymskiego po nastaniu cesarstwa w I wieku p.n.e.

Paź – w średniowieczu: chłopiec w wieku od siedmiu do czternastu lat pochodzący z rodziny rycerskiej, oddany na wychowanie do zamku innego rycerza.

Pergamin – materiał pisarski otrzymywany z wyprawionej skóry zwierzęcej.

Persowie – lud, który w VI i V wieku p.n.e. podbił część Azji i Egipt. Toczyli walki także z Grekami.

Piramida – budowla w kształcie ostrosłupa, która w starożytnym Egipcie pełniła funkcję grobowca.

Pismo alfabetyczne – pismo wynalezione przez Fenicjan około XI wieku p.n.e., w którym każdej głosce odpowiada określona litera.

Pismo klinowe – pismo wynalezione przez Sumerów w Mezopotamii. Tworzyły je znaki odciskane na glinianych tabliczkach za pomocą zaostrzonej trzciny.

Pismo obrazkowe – najstarsza forma pisma, w której słowom odpowiadały konkretne rysunki, określane jako piktogramy.

Plebejusze – grupa społeczna w starożytnym Rzymie, która tworzyli ludzie wolni, ale nieposiadający praw obywatelskich (nie mogli obejmować urzędów państwowych).

Plemię – grupa spokrewnionych rodów, zamieszkujących wspólnie określony obszar.

Pług – narzędzie rolnicze służące do orania pola, rozpowszechnione w średniowieczu.

Podatek – obowiązkowa opłata w pieniądzach lub towarach na rzecz państwa w celu pokrycia jego wydatków.

Polanie – słowiańskie plemię zamieszkujące obszary nad środkową Wartą. Około X wieku podbili inne ludy żyjące na ziemiach polskich i stworzyli silne państwo.

Polis – w starożytnej Grecji miasto-państwo. Składało się z miasta oraz okolicznych wsi.

Politeizm – wiara w wielu bogów.

Poseł – dawniej: przedstawiciel szlachty reprezentujący swój region na sejmie walnym.

Praludzie – przodkowie człowieka żyjący w epoce prehistorycznej.

Prawo XII tablic – najstarszy zbiór przepisów prawa rzymskiego, spisany na kamiennych tablicach w V wieku p.n.e.

Pretor – urzędnik w starożytnym Rzymie sprawujący funkcje sądownicze.

Prorok – przywódca religijny przeświadczony o swoim posłannictwie i powołaniu przez Boga.

Prowincja – w starożytności: terytorium podbite przez państwo rzymskie. Zamieszkująca je ludność płaciła na rzecz Rzymu podatki.

Prusy – terytorium państwa zakonu krzyżackiego obejmujące dzisiejszą Warmię i Mazury oraz należący do Rosji obwód kaliningradzki.

Przywilej – szczególne uprawnienia przysługujące określonym osobom lub grupom ludzi.

Rada miejska – organ samorządu miejskiego. Zajmował się uchwalaniem obowiązujących w mieście praw i wybierał burmistrza.

Radło – drewniany, zaostrzony konar ciągnięty przez woły lub konie; poprzednik pługa.

Ratusz – siedziba władz miejskich.

Reguła zakonna – zbiór przepisów obowiązujących w danym zgromadzeniu, które określają prawa i obwiązki zakonników oraz zasady ich postępowania.

Relikwie – szczątki ciał osób uznanych za święte lub przedmioty związane z ich życiem.

Republika – forma rządów w państwie, w którym – w odróżnieniu od monarchii – najwyższe organy władzy są wybierane przez społeczeństwo na określony czas.

Rewolucja neolityczna – proces przejścia człowieka z koczowniczego na osiadły tryb życia.

Rolnictwo – dziedzina gospodarki obejmująca uprawę ziemi i hodowlę zwierząt.

Romanizacja – rozpowszechnianie się rzymskich obyczajów, języka łacińskiego, stylu życia i wierzeń na obszarze całego Imperium Rzymskiego.

Romański styl – styl w sztuce, który w X wieku ukształtował się w Europie. Budowle romańskie miały grube kamienne mury i małe okna.

Rozbicie dzielnicowe – okres, w którym państwo polskie było podzielone na niewielkie dzielnice, pozostające pod rządami książąt piastowskich. Trwało od pierwszej połowy XII wieku do koronacji Władysława Łokietka na króla Polski w 1320 roku.

Rycerstwo – uprzywilejowana grupa wojowników, którzy w zamian za służbę wojskową otrzymywali od władcy majątki ziemskie.

Rzemieślnik – osoba zajmująca się wytwarzaniem i naprawianiem przedmiotów codziennego użytku.

Rzym – miasto położone na Półwyspie Apenińskim nad rzeką Tyber. W starożytności było stolicą Imperium Rzymskiego.

S

Samorząd miejski – organ sprawujący władzę w mieście. Dawniej składał się z rady miejskiej, burmistrza oraz ławy miejskiej.

Sarkofag – ozdobna trumna, najczęściej wykonana z kamienia.

Schizma – rozłam w Kościele.

Sejm walny – zjazd przedstawicieli szlachty, najważniejszy sejm w dawnej Rzeczypospolitej, który decydował o najistotniejszych sprawach w państwie. Od końca XV wieku w jego obradach brały udział trzy stany sejmujące: izba poselska, senat i król.

Senat rzymski – organ władzy w starożytnym Rzymie, w którym zasiadali najmożniejsi i pochodzący z najbardziej zasłużonych rodów obywatele starożytnego Rzymu. Senatorowie podejmowali najważniejsze decyzje dotyczące państwa rzymskiego.

Senior – król lub książę przekazujący dobra ziemskie wasalom, otaczający ich ochroną i opieką.

Seniorat – zasada, w myśl której dobra, na przykład ziemię, dziedziczy zawsze najstarszy z rodu.

Słowianie – lud, który w V–VIII wieku osiedlał się we wschodniej, w środkowej i południowej części Europy.

Sojusz – umowa zawarta pomiędzy państwami, zakładająca współdziałanie w jakiejś sprawie.

Społeczeństwo feudalne – społeczeństwo średniowieczne, w którym występował podział na stany: duchowieństwo, rycerstwo, mieszczan i chłopów.

Stany – w społeczeństwie średniowiecznym grupy różniące się od siebie prawami i obowiązkami.

Starosta – urzędnik królewski zarządzający poszczególnymi dzielnicami i sprawujący władzę sądowniczą.

Sukcesja – dziedziczenie praw do tronu.

Sukno – gruba tkanina wełniana, z której w średniowieczu szyto większość ubrań.

Sumerowie – starożytny lud zamieszkujący Mezopotamię.

Synod – zjazd dostojników kościelnych.

Szlachta – w dawnej Polsce: grupa społeczna wywodząca się z rycerstwa. Dzięki licznym przywilejom nadanym przez władców stan szlachecki uzyskał silną pozycję w państwie i ogromny wpływ na władzę.

Tragedia – przedstawienie teatralne o poważnej tematyce.

Troja – starożytne miasto leżące na terenie współczesnej Turcji.

Trybuni ludowi – urzędnicy w starożytnym Rzymie, którzy byli wybierani przez plebejuszy i reprezentowali tę grupę społeczną.

Unia personalna – związek państw, które mają wspólnego władcę. Pozostawały jednak odrębnymi państwami.

Uniwersytet – szkoła wyższa kształcąca specjalistów w różnych dziedzinach, na przykład prawników i lekarzy.

Ustrój – system sprawowania rządów w państwie.

Wasal – wolny człowiek, który otrzymał od seniora dobra ziemskie. Był zobowiązany w zamian do służby wojskowej na rzecz seniora i wspierania go radą.

Wielka schizma wschodnia – rozłam w chrześcijaństwie w 1054 roku, w wyniku którego wyodrębniły się dwa wyznania: katolickie i prawosławne.

Wielka wędrówka ludów – masowa migracja ludów, która rozpoczęła się w IV wieku n.e. w wyniku zaatakowania plemion germańskich przez Hunów. Plamiona germańskie wkroczyły wówczas na teren Imperium Rzymskiego.

Wielki Mur Chiński – zespół fortyfikacji chroniących północne granice ziem chińskich.

Wielkie Dionizje – w starożytnej Grecji uroczystości religijne, które odbywały się ku czci boga Dionizosa. Dały początek teatrowi greckiemu.

Zakon – wspólnota religijna, której członkowie złożyli śluby i żyją według ściśle określonych reguł.

Zakon rycerski – wspólnoty zakonne, których członkowie byli zakonnikami i rycerzami. Zakładane w okresie krucjat do walki z muzułmanami i ochrony pielgrzymów oraz miejsc świętych.

Zamek – przed wiekami: siedziba władcy lub rycerza. W czasie wojny pełnił funkcje obronne.

Zgromadzenie ludowe – w starożytności: organ władzy decydujący o najważniejszych sprawach w państwie. W jego skład wchodzili wszyscy wolni obywatele.

Ziemia Święta – obszar z miejscami związanymi z życiem i działalnością Jezusa z Nazaretu – Jerozolimą, Betlejem i Nazaretem. Znajduje się w Palestynie.

Wieki i lata

Jeśli znamy początkowe i końcowe daty poszczególnych wieków, łatwo możemy określić, w którym stuleciu rozegrało się dane wydarzenie.

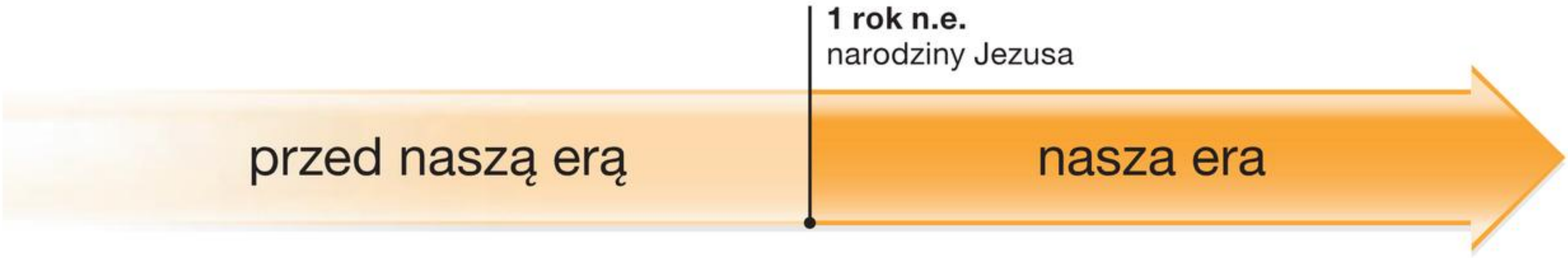

STULECIA PRZED NASZĄ ERĄ
(od XXI do I wieku przed naszą erą)

WIEK	LATA
XXI wiek p.n.e.	2100 rok p.n.e.–2001 rok p.n.e.
XX wiek p.n.e.	2000 rok p.n.e.–1901 rok p.n.e.
XIX wiek p.n.e.	1900 rok p.n.e.–1801 rok p.n.e.
XVIII wiek p.n.e.	1800 rok p.n.e.–1701 rok p.n.e.
XVII wiek p.n.e.	1700 rok p.n.e.–1601 rok p.n.e.
XVI wiek p.n.e.	1600 rok p.n.e.–1501 rok p.n.e.
XV wiek p.n.e.	1500 rok p.n.e.–1401 rok p.n.e.
XIV wiek p.n.e.	1400 rok p.n.e.–1301 rok p.n.e.
XIII wiek p.n.e.	1300 rok p.n.e.–1201 rok p.n.e.
XII wiek p.n.e.	1200 rok p.n.e.–1101 rok p.n.e.
XI wiek p.n.e.	1100 rok p.n.e.–1001 rok p.n.e.
X wiek p.n.e.	1000 rok p.n.e.–901 rok p.n.e.
IX wiek p.n.e.	900 rok p.n.e.–801 rok p.n.e.
VIII wiek p.n.e.	800 rok p.n.e.–701 rok p.n.e.
VII wiek p.n.e.	700 rok p.n.e.–601 rok p.n.e.
VI wiek p.n.e.	600 rok p.n.e.–501 rok p.n.e.
V wiek p.n.e.	500 rok p.n.e.–401 rok p.n.e.
IV wiek p.n.e.	400 rok p.n.e.–301 rok p.n.e.
III wiek p.n.e.	300 rok p.n.e.–201 rok p.n.e.
II wiek p.n.e.	200 rok p.n.e.–101 rok p.n.e.
I wiek p.n.e.	100 rok p.n.e.–1 rok p.n.e.

STULECIA NASZEJ ERY
(od I wieku do dziś)

WIEK	LATA
I wiek	1 rok–100 rok
II wiek	101 rok–200 rok
III wiek	201 rok–300 rok
IV wiek	301 rok–400 rok
V wiek	401 rok–500 rok
VI wiek	501 rok–600 rok
VII wiek	601 rok–700 rok
VIII wiek	701 rok–800 rok
IX wiek	801 rok–900 rok
X wiek	901 rok–1000 rok
XI wiek	1001 rok–1100 rok
XII wiek	1101 rok–1200 rok
XIII wiek	1201 rok–1300 rok
XIV wiek	1301 rok–1400 rok
XV wiek	1401 rok–1500 rok
XVI wiek	1501 rok–1600 rok
XVII wiek	1601 rok–1700 rok
XVIII wiek	1701 rok–1800 rok
XIX wiek	1801 rok–1900 rok
XX wiek	1901 rok–2000 rok
XXI wiek	od 2001 roku

Imię i nazwisko	Klasa	Rok szkolny
1.	....	....
2.	....	....
3.	....	....

Źródła zdjęć:
Archiwum Nowej Ery: s. 6 (Kolumb), 64 (Szkoła ateńska), 96 (Ostatnia Wieczerza), 115, 165 (Mieszko I), 166 (Dobrawa), 166 (Chrzest Polski), 170, 175, 180, 198, 199, 203, 209, 210, 215, 217, 226, Marcin Somerlik s. 184, 185, 187, Wojciech Urbanek s. 100 (legioniści); **BE&W**: s. 6 (żaglowiec), 186, AISA/Iberfoto/Archivo de la Imagen s. 45, AGF SRL/Aris Mihich s. 28 (Ściana Płaczu), AKG Images s. 8, 12 (epoka żelaza), 18 (stela), 33 (porcelana), 72, 129 (egzekucja), AKG Images/British Library s. 156, AKG Images/Erich Lessing s. 146 (prace na roli 01, 02), Alamy s. 12 (epoka kamienia), 17 (sztandar z Ur), 19 (żołnierze), 25 (Abu Simbel), 30, 52, 55, 64 (Arystoteles), 68, 71, 88, 93 (łuk), 99, 128, 131, 136 (polowanie), 137, 148, 149, 151, 154, 159, 171 (Otton), BE&W Stock/Dariusz Bednarek 204, BE&W Stock/Łukasz Zandecki s. 204, Bernard Białorudzki s. 95, Granger Collection s. 22, 67, 134 (chłopi), Mary Evans Picture Library s. 100 (Ptolemeusz), PHOTO12 s. 87, Photoshot UPPA s. 29, Quint Lox Limited s. 41, Ullsteinbild s. 107, Ullstenbild/Axel Springer Syndicaton GmbH s. 118, Universal Images Group s. 104 (Justynian), Wojciech Wójcik s. 170 (kwatery); **Biblioteka Narodowa** s. 199; **Diomedia**/Jona Arnold Images/Demetrio Carrasco s. 59 (koń), **East News**: s. 110 (wnętrze meczetu), Capital Pictures/Mel Longhurst s. 108, Adam Lawnik s. 161, AKG Images s. 81, 98, 212, AKG Images/Peter Conolly s. 69, Album Online s. 60, 120, 134 (mieszczanie), Archiwum Karlicki s. 179, 192, Marek Bazak s. 127, Muzeum Narodowe w Krakowie (OKŁADKA), Muzeum Wojska Polskiego/Krzysztof Chojnacki s. 223, Photoshot/Qiao Qiming s. 33 (jedwab), Stanisław Kowalczuk s. 48, 80; **FORUM**: s. 206, Andrzej Sidor s. 164, 189, FoKa s. 176, 177, 197, Jan Morek 156, 171 (włócznia), 202, Jerzy Dudek s. 39, Jerzy Pawleta s. 161, Łukasz Sokół s. 152, Marek Skorupski s. 176,Piotr Waniorek s. 182, Wojciech Kryński s. 171 (relikwiarz), 209 (herby), **Gallo Images Poland/Getty Images**: s. 6 (I wojna), 160, Ahmad Faizal Yahya s. 113Artie Photography s. 6 (ruiny), Atlantide Travel s. 84, Bettmann s. 62, Burstein Collection s. 44 (amfora), Christophe Boisvieux s. 112, Corbis/Nik Wheeler s. 18 (brama), DEA/G. Dagli Orti s. 49, 64 (Sokrates, Platon), 77, 79, 140, DEA/M. Seemuller s. 134 (rycerstwo), DeAgostini s. 12 (epoka brązu), 26, 123, De Agostini/W.Buss 162, Eye Em/Cielo De La Paz s. 110 (modlitwa), Fine Art s. 59 (Homer), 61, Franz-Mark Frei s. 101, Godong s. 97, Hemis/Rene Mattes s. 89, Historical Picture Archieve s. 104 (Konstantynopol), L. De Masi s. 6 (pismo klinowe), Martin Siepmann s. 94, Nicole de Pasquale Photography s. 92, Loop Images/Peter Noyce s. 150, Patrick Aventurier s. 35, PHAS/UIG s. 132, Print Collector s. 114, Ramin Talaie s. 24 (sarkofag), Richard T. Nowitz s. 27, Rick Gerharter s. 85, Simon Plant s. 44 krajobraz, Stefano Bianchetti s. 117, Super Stock s. 40, Universal History Archive s. 58, Vega s. 43, Vincenzo Fontana s. 105, Visions of Our Land s. 93 (Coloseum); **Krzysztof Mania** s. 156 (poliptyk), **Metropolitan Muzeum of Art** s. 96 (Ukrzyżowanie), **Muzeum Archidiecezjalne w Płocku** s. 156 (relikwiarz), **Muzeum Narodowe w Warszawie** s. 172, **Muzeum Wojska Polskiego** s. 211, **Panthermedia**: Anna Reinert s. 14, Mateusz Niedźwiecki s. 157; **PAP**: Adam Warżawa s. 213, Alamy Stock s. 217, Bartłomiej Zborowski s. 135, Dominik Kulaszewicz s. 169, Jacek Bednarczyk s. 139, Jakub Grelowski s. 165 (denar), Wojciech Kryński, Tomasz Prażmowski s. 178; **Photo Power/Bridgeman Images**: s. 36, 134 (duchowni), 136 (turniej), Leeds City Museum UK s. 24 (hieroglify), Nationalmuzeum Stockholm s. 220, s. 36, 134 (duchowni), 136 (turniej), Veneranda Biblioteca Ambrosiana/Mondadori Portfolio s. 116 (Leon III), The Trustees of the Chester Beatty Library s. 15; **Polona** s. 188; **PWPW** s. 174; **REPORTER**: Agencja Wschód/Michał Kosc s. 121, Andrzej Iwańczuk s. 221, 227, Andrzej Wawok s. 13 (hutnik), FaceToFace s. 66, Jakub Walczak s. 54, Wojciech Stróżyk s. 207; **Shutterstock**: s. 6 (piramidy, zamek, wieżowce), 7, 28 (menora), 32, 33 (papier), 47, 75, 90, 92, 129 (Chwarszczany), 142, 147, 155, 191, 193, 204, 208, 13, 19, 25, 29, 39, 47, 54, 60, 66, 71, 80, 85, 89, 93 (kolumna), 95, 99, 108, 113, 118, 121, 122, 126, 135, 139, 147, 152, 157, 164, 174, 182, 187, 213, 221, 227 (13 – 227 tablet), Suronins. 110 (dziedziniec), vadimmus s. 141; **Thinkstock/Getty Images**: s. 23, 34, 103, 106.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

WCZORAJ I DZIŚ

nowa era | neon

Ziemie polskie od czasu powstania państwa do drugiej połowy XV wieku

Polska Mieszka I
(992 rok)

Polska Władysława Łokietka
(1320 rok)

Polska Kazimierza Wielkiego
(1370 rok)

Polska i Litwa Kazimierza Jagiellończyka
(1466 rok)

LEGENDA

- Królestwo Polskie w 1466 roku
- ziemie zależne od Królestwa Polskiego
- Wielkie Księstwo Litewskie w 1466 roku

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-4947-6

9 788326 749476